

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ “НЕОФИТ РИЛСКИ”
БЛАГОЕВГРАД
ПРАВНО-ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА “МЕЖДУНАРОДНО ПРАВО И МЕЖДУНАРОДНИ
ОТНОШЕНИЯ”

АВТОРЕФЕРАТ

Тема:

**Европейската интеграция на Западните Балкани
(на примера на Македония, Албания и Косово)**

Автор:

МИРАНДА НЕХАС БЕДЖЕТИ

Автореферат на дисертационен труд
за присъждане на образователната и научна степен „доктор”
по специалност „Международно право и международни отношения”
с шифър: 05.05.15

Научен ръководител:
Доц. д-р Стоян Бараков

Рецензенти:
1. Проф. д-р на ик. науки Нина Дюлгерова
2. Проф. д-р Динко Динков

Благоевград, 2013 г.

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ “НЕОФИТ РИЛСКИ”
БЛАГОЕВГРАД
ПРАВНО-ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА “МЕЖДУНАРОДНО ПРАВО И МЕЖДУНАРОДНИ
ОТНОШЕНИЯ”

АВТОРЕФЕРАТ

Тема:

**Европейската интеграция на Западните Балкани
(на примера на Македония, Албания и Косово)**

Автор:

МИРАНДА НЕХАС БЕДЖЕТИ

Автореферат на дисертационен труд
за присъждане на образователната и научна степен „доктор”
по специалност „Международно право и международни отношения”
с шифър: 05.05.15

Научен ръководител:
Доц. д-р Стоян Бараков

Рецензенти:
1.
2.

Благоевград, 2013 г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от Катедра „Международно право и международни отношения” към Правно-историческия факултет на Югозападния университет „Неофит Рилски” гр. Балгоевград.

Защитата на дисертационния труд пред научното жури ще се проведе на 11.07.2013 г. в VI корпус на в ЮЗУ Н. Рилски” в сградата на Правно-историческия факултет.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

От началото на модерната капиталистическа система Балканският полуостров остава периферия на европейската цивилизация. Забавеното икономическо развитие и изоставането на региона от напредналия европейски Запад стимулира стремежа на балканските държави да догонват страните от Западна Европа. Многобройните конфликти, тежкото икономическо състояние, зачестяващите социални противоречия и сблъсъци, в които изпадат западнобалканските държави след демократичните промени, правят региона на Западните Балкани подчертано рисков. Освен това стратегическото положение на Балканския полуостров предопределя и постоянните намеси на “силните на деня”, които налагат своето влияние, без да се съобразяват с интересите на уморените от взаимна омраза и недоверие народи. Ето защо балканските народи и техните политически елити посрещат с надежда европейската интеграция. Те очакват членството им в Европейския съюз да стабилизира техните икономики, а в резултат на стопанската и социална стабилност Балканите да отхвърлят печалната слава на “барутен погреб” на Европа.

Европейската интеграция и тясно свързаната с нея евроатлантическа интеграция на Западните Балкани е сред най-комплицираните и най-дискутирани в момента балкански теми. Тя е изключително важна днес и няма никакво съмнение, че ще остане такава и през следващите години, а вероятно и десетилетия. Защото Балканският полуостров е регион с продължителна, богата и сложна история, с не по-малко сложно настояще, а може би със също толкова сложно и трудно бъдеще. Темата засяга на първо място споменатите експлицитно в заглавието на дисертационния труд страни (Македония, Албания и Косово), но се отнася в по-голяма или в по-малка степен и до останалите държави от региона, включвани в групата на Западните Балкани: Босна и Херцеговина, Сърбия, Хърватия и Черна Гора. Проблемите обаче не могат да бъдат коментирани и анализирани обективно и коректно, ако се игнорират напълно процесите и тенденциите в останалите страни от региона (България, Гърция, Румъния и Турция). Нещо повече, европейското бъдеще на Западните Балкани е тема, която не се ограничава само в рамките на нашия полуостров. То е предизвикателство за всички държави членки на

Европейския съюз поотделно, за Евросъюза като цяло, а и за Стария континент въобще. Това изправя учените, специалистите и политиците пред многобройни сложни и отговорни задачи, от чието успешно дефиниране, анализиране и разрешаване зависи бъдещето на всяка от балканските държави, на целия регион, а може би и на Европейския съюз и на цяла Европа.

Актуалността на проблема (по-точно и по-коректно би било да се говори не за един проблем, а за група проблеми – икономически, социални, демографски, външнополитически) се изостри почти едновременно със старта на демократичните промени в края на 80-те и началото на 90-те години на миналия век. Тогава за първи път в своята съвременна история балканските държави получиха възможност да формулират самостоятелно своите вътрешно- и външнополитически приоритети. Изключително важен е фактът, че тези приоритети се оказаха - пак за първи път, общи или много близки за всички тях. Немислимата дотогава геополитическа трансформация, извела Източна Европа, включително и нейната югоизточна част, от съветската орбита, окуражи българи и сърби, македонци и хървати, босненци, албанци, черногорци да дефинират като своя първостепенна външнополитическа задача и като съдбоносна външнополитическа цел собственото си пълноправно и пълноценно участие в Европейския съюз (ЕС) и в Организацията на Северноатлантическия договор (НАТО).

Взривното разпадане на бившата СФРЮ, разразилите се на нейната територия войни (първите войни в Европа след края на Втората световна война) и установяването – отново за първи път след Втората световна война, на два протектората на територията на Европа – Босна и Херцеговина и Косово, актуализираха отново проблема за интеграцията на балканските държави в структурите на ЕС и на НАТО. Тогава стана ясно, че ако тези проблеми не бъдат решени бързо и ефикасно, държавите от Западните Балкани ще се превърнат много скоро в една от най-опасните заплахи за националната и регионалната сигурност на Балканите, на Европа, а до голяма степен – и за сигурността на целия свят.

Поредното реактуализиране на същата тема беше резултат от кризата, в която изпадна светът през 2008 година, криза, която продължава и в момента. Важно е да се отбележи, че в този случай се наблюдават две специфични обстоятелства:

Първо: докато в предходния период акцентът се поставяше върху военните аспекти на сигурността, кризата изведе на преден план икономическото изоставане на държавите от региона, но отново като съществен елемент на сигурността, респективно – на несигурността;

Второ: държавите членки на ЕС, включително и водещите-Германия, Франция и Великобритания, не бяха пощадени от кризата и бяха принудени да отделят много повече внимание, време и сили за решаване на собствените си проблеми, поради което желанието им да работят за разширяването на ЕС видимо намаля.

Интересът на автора към европейската и евроатлантическата интеграция на държавите от Западните Балкани се дължи на цяла поредица от факти и обстоятелства, най-важни от които са следните:

Първо: Независимо от огромното внимание, което страните от Западните Балкани посвещават на своето пълноправно членство в Европейския съюз и в НАТО; въпреки че интерес към темата за европейското бъдеще на региона са проявявали и проявяват много учени и специалисти, досега специализираната литература предлага коментари, анализи и прогнози само по отделни аспекти на тази група проблеми. Става дума и за творби дори на автори със световна известност, каквито са например Барбара Йелавич, Дарко Танаскович, Евгений Примаков, Ерик Костел, Миша Глени, Ноъм Чомски, Предраг Симич, Сузън Удуърд, Януш Бугайски и много други. От българските автори специално внимание заслужават анализите на Андрей Пантев, Антон Първанов, Боян Чуков, Васил Проданов, Васил Сивов, Венелин Цачевски, Габриела Белова – Ганева, Георги Генев, Динко Динков, Искра Баева, Йордан Величков, Мария Тодорова, Мария Чавдарова, Милан Миланов, Наталия Бекярова, Нина Дюлгерова, Стоян Бараков, Трендафил Митев, Чавдар Николов и други, чиито имена за съжаление не е възможно да бъдат споменати - главно поради липса на време и на място. Ала този списък на авторитетни български експерти, които не са безучастни към ставащото в региона, не може да прикрие слабия и дори никакъв интерес на политическата класа в България, за която съдбата на държавите от Западните Балкани не е сред най-важните приоритети, въпреки многобройните декларации, които се опитват да ни убеждават в противното. И в Македония същите проблеми засега са оставени на по-заден план и за по-добри времена, но по други причини - най-вече заради спора с Гърция за името, а през последните месеци – и с България заради непреставашата в някои македонски медии антибългарска кампания и заради отношението на властите в страната към македонските граждани с българско национално

съзнание. Не може и не бива обаче да бъдат подминати някои изследвания на Владимир Глигоров, Милчо Балевски, Светомир Шкарич, Стоян Киселиновски и др. Въпреки това цялостно монографично изследване, посветено на темата, липсва. Тази констатация се отнася не само до България и Македония. Подобна е ситуацията и в останалите балкански и европейски държави.

Второ: Като гражданин на една от тези държави (Македония), и като член на един от двата най-големи етноса в нея (албанския), авторът проявява особена и лесно обяснима чувствителност към европейското бъдеще не само на собствената си страна, но и на региона като цяло.

Обект на дисертационния труд са основополагащи теми и проблеми на международните отношения и на външната политика. Безспорно е, че те могат да бъдат интерпретирани вярно и точно само в тясна връзка с други области и отрасли: икономика, социална сфера, сигурност и безопасност и т.н. В този контекст изключително важни за всички държави от Западните Балкани са и междуетническите отношения. Тази връзка и тези взаимоотношения бяха едни от най-важните ориентири, към които се придържаше авторът на дисертационния труд.

Дори и само беглият поглед към наличната литература показва, че остават недоизследвани и недоизяснени не само теми, които могат да бъдат считани за „тясно балкански“, а и редица изключително сложни и важни проблеми от историята и теорията на международните отношения: възникването и развитието на идеите за европейското обединение; практическата реализация на тези идеи – от Европейската общност за въглища и стомана до Европейския съюз; реална равнопоставеност на държавите членки на Европейския съюз или „Европа на две или дори на три и повече скорости“ и други подобни.

Предмет на изследването са коментирането и анализът на важни групи проблеми, които имат отношение – директно или индиректно, към поставената тема. Те могат – макар и донякъде условно, да бъдат определени като общи за всички държави от региона или като специфични за всяка отделна страна.

Към първата група се отнасят предприєдинителните и присєдинителните процеси и процедури; реализирането на мониторинга, който европейските институции упражняват върху държавите кандидатки за членство в ЕС; инструментите за усвояването на помощите от различните фондове на Европейския

съюз; проблемите на съдебната система; корупцията, особено по високите и най-високите етажи на властта; свободата на медиите и др. под.

Втората група включва например тъй наречената „антиквизация“, известните спорове с Гърция и с България; формите на дискриминация на албанския етнос (такъв е случаят с Македония); спекулациите със заплахата от т.нар. „Велика Албания“; някои от факторите, които формират негативни внушения за европейското бъдеще на Република Албания; насилието по време на изборите на всички равнища и специално по време на парламентарните избори през 2009 година; перипетиите около борбите на косовските албанци за трансформиране на Автономната област Косово в независима суверенна Република Косово, международното признаване на най-младата балканска държава и т.н.

Цел на изследването е подготвянето на обективен и безпристрастен анализ на данните и фактите, въз основа на който да се предложи адекватна прогноза и реалистична визия за европейската интеграция на Западните Балкани.

Конкретните **задачи**, които трябваше да реши предлаганият труд, включват намирането, обработването и предлагането на информация за раждането и за еволюцията на европейската идея и за нейното претворяване в политическа практика – европейската интеграция. На читателите трябва да бъдат поднесени интересни, убедителни и полезни знания за политиката на Европейския съюз към балканските държави и за очакванията на същите държави. Европейският съюз да проявява разбиране и съпричастност към техните проблеми, да подпомогне максимално бързо и качествено тяхното разрешаване.

Потребно е да се проучи половинвековният сложен и нееднозначен „път към Европа“ на Турция, за да се извлекат необходимите поуки от него и да се избегне евентуално повторение на този опасен за Западните Балкани прецедент.

Наложително е внимателно да бъде изследван и анализиран и „македонският случай“, за да се отстранят всички възможни бариери, пред които може да бъде изправена всяка от балканските страни. Тези бариери могат да бъдат резултат както на евентуално неадекватна политика – вътрешна, външна, социална, етническа, на конкретната западнобалканска държава, но и от незаслужени и несправедливи пречки, издигани по различни причини от една или от няколко държави членки на Евросъюза. Не бива да се забравя, че подобни

опасности сигурно ще бъдат мултиплицирани, ако в политиката надделят националистическите, ксенофобските и антиевропейските (респективно антибалканските в някои от държавите членки на ЕС) тенденции, които се наблюдават в момента, и срещу които нито една европейска държава не е имунизирана. Фактът, че днес те се проявяват в сравнително умерени форми и мащаби, не може и не бива да служи като причина за необосновано спокойствие на политическите елити.

Балканските страни се тревожат от спекулациите с евентуалните възможности за създаване на ново държавно формирание, което да обедини „всички албанци под един покрив”- „Велика Албания”, „Естествена Албания”, „Природна Албания” или нещо подобно. Притесненията са особено силни в държавите, които граничат непосредствено с Албания. Поради това албанските политици са длъжни да представят убедителни гаранции, че ще се противопоставят на подобни идеи, независимо кои са техните автори, независимо откъде и защо се лансират.

С особено сложни задачи се сблъскват политиците и изследователите на процесите и тенденциите в Косово. Най-младата балканска държава е изправена пред многобройни и изключително сложни предизвикателства. Тя трябва да изчисти съмненията, че е инициирала и реализирала „Нехуманни действия с хора и нелегална търговия с човешки органи” (така е озаглавено едно обемисто изследване на докладчика на Комитета по правни въпроси на Парламентарната асамблея на Съвета на Европа Дик Марти, на което е посветен отделен параграф в дисертационния труд). Не по-малко важно е прекратяването на незаконния трафик на хора, на контрабандата на различни високотарифни стоки през територията на Косово и т.н. И накрая - създаването на нормални условия за живот на малцинствата, на първо място на сръбското малцинство, и за защита на техните демократични права и свободи.

Задълбочените проучвания на ситуацията в Босна и Херцеговина все още са малко на брой, а качеството на някои от тях е далеч от желаното. Страната е изправена пред сериозни изпитания. Дейтънският модел от 1995 година е окончателно изчерпан (някои автори дори считат, че той е бил мъртвороден и предварително обречен на неуспех) и ще бъдат необходими усилията и уменията на честни и обективни изследователи, които да подготвят точна „снимка” на актуалното положение и да предложат на политиците адекватни и перспективни решения. От своя страна политическата класа трябва да

прояви мъдрост и разум, за да планира и да реализира решения, които да носят полза на цялата държава, а не само на отделните етноси и ентитети.

Най-лесни изглеждат задачите, с чието проучване и разрешаване ще се заемат изследователите и политиците на Хърватия и на Черна Гора. Хърватия е пред прага на Европейския съюз, а Черна Гора е един от двата фаворита на Брюксел и на Вашингтон (другият е Албания), което прави тяхната европейска перспектива стабилна и лесно предвидима.

За разлика от тях, задачите на „сърбоведелите“ са много по-сложни и по-заплетени. В Република Сърбия се води остра борба между две ясно изразени и точно профилирани тенденции: на „еврооптимисти“ и „европесимисти“, на „еврофили“ и „еврофоби“, на „патриоти“ и „национални предатели“. Тези тенденции се проявяват не само сред политиците и експертите, а и сред неизкушените от политиката сръбски граждани. Освен това директната, категорична и недвусмислена намеса на Православната църква против решението на правителството и на парламента за постепенно нормализиране на отношенията с Косово прави заданието много трудно за прогнозиране и още по-трудно за решаване.

Посочените дотук обстоятелства закономерно детерминират и използваните в дисертационния труд **подходи** (най-подходящ се оказва интердисциплинарният подход) и **инструменти** за анализ: исторически, политологичен, геополитически, икономически, ситуационен, компаративен, комплексен.

Структурата на труда следва логиката на изследването. Той е в обем от 251 страници и включва увод, пет глави, заключение и списък на използваната литература.

Първата глава е посветена на миналото, настоящето и бъдещето на европейската идея. Анализира се състоянието на Европейския съюз в началото на новото хилядолетие; политиката на Евросъюза към балканските държави до началото на демократичните промени и днес, както и „турската политика“ на ЕС.

Предмет на изследване във втората глава е Република Македония. Основните акценти са поставени върху раждането на новата балканска държава; статуса на втория по брой етнос в нея – албанския; шансовете за интеграция в европейските структури в контекста главно на споровете с Гърция и с България.

Най-обемиста е посветената на Албания трета глава. В нея се анализират няколко важни подтеми: радикалната външнополитическа преориентация, която превърна някогашната самоизолирала се европейска страна от маргинал във фаворит на най-мощната държава в света. Анализирани са и някои фактори, които формират негативни внушения за европейската перспектива на страната: т.нар. „скандал с продължение”, спекулациите с „Велика Албания” и др.

В четвъртата глава е направен кратък преглед на борбата на косовските албанци за независима суверенна държава, както и основните етапи, през които преминава тази борба: трансформацията на бившата Автономна област в състава на Сърбия; от Дейтън до Рамбуйе и от „хуманитарната интервенция” на НАТО през 1999 година до обявяването на независимостта на Косово.

В глава пета се разглежда европейската перспектива на Западните Балкани като цяло и на включените в тях държави – както изрично посочените в заглавието (Албания, Косово и Македония), така и на нефиксираните в него Босна и Херцеговина, Сърбия, Хърватия и Черна Гора.

В заключението е направен опит за обобщение на анализите и изводите в отделните глави и за прогнозиране на бъдещото развитие на Западните Балкани и на съставлящите го държави.

Списъкът на използваната литература включва 379 заглавия (документи, монографии, студии и статии на единадесет езика, в т.ч. на всички включени в изследването държави), което прави анализите, прогнозите и изводите максимално обективни.

Практическа приложимост. Дисертационното изследване беше завършено през ноември 2012 година, което обяснява защо в него не са анализирани някои важни за темата събития и факти. Тези пропуски ще бъдат отстранени при по-нататъшната работа. То има предимно практическо-приложен характер. Негови потребители биха могли да бъдат преподаватели по международни отношения, студенти в специалности като европеистика, балканистика, международни отношения, дипломати, държавни служители и експерти. Ако дисертационният труд получи подходяща оценка и бъде успешно защитен, той може да бъде публикуван като самостоятелна монография, която да подпомогне компетентните национални и европейски институции в тяхната работа за задълбочаване и усъвършенстване на европейската интеграция на региона. Друга версия, редуцирана и адаптирана за съответните потребители, може да

бъде отпечатана като учебник, учебно помагало, наръчник или в друга подходяща форма за нуждите на посочените вече специалности във висшите училища. И при двете версии успехът ще бъде по-голям, ако се ангажират специалисти от различни области на научното познание и на ежедневната практика: икономика, политика (вътрешна, външна, социална, по сигурността и т.н.), история, международни отношения и др. под.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД..	5
II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	14
ГЛАВА 1.....	16
Европейската идея – минало, настояще, бъдеще.....	16
1.1. Европейският съюз в началото на двадесет и първи век.....	16
1.2. Политиката на Европейския съюз към балканските държави...	18
1.3. „Турската политика” на Европейския съюз.....	21
ГЛАВА 2.....	26
Република Македония – дългият път към Европа.....	26
2.1. Трудното раждане на поредната балканска държава.....	26
2.2. Албанците в Македония – актуално състояние, проблеми и перспективи	27
2.3. Европейската и евроатлантическата интеграция на Македония и споровете с Гърция и с България	35
ГЛАВА 3.....	40
Албания – Европейски съюз: маратон с препятствия	40
3.1. От тотална изолация до скоростна фаворизация	40
3.2. Към нова външнополитическа ориентация на Република Албания.....	40
3.3. Критерии за членството на Албания в Европейския съюз	42
3.4. Някои фактори, формиращи негативни внушения за европейските перспективи на Албания.....	43
А. Парламентарните избори през 2009 година	43
Б. „Скандал с продължение”.....	44
В. Спекулациите с „Велика Албания”.....	44

ГЛАВА 4.....	46
Република Косово в Европейския съюз -реалност или илюзия?.....	46
4.1. Трансформацията на една автономна област.....	46
4.2. От Дейтън до Рамбуйе	48
4.3. От „хуманитарната интервенция” на НАТО до независимо Косово.....	50
ГЛАВА 5.....	53
Европейската перспектива на Западните Балкани.....	53
5.1. Албания.....	53
5.2. Босна и Херцеговина.....	53
5.3. Косово	54
5.4. Македония.....	56
5.5. Сърбия.....	57
5.6. Хърватия	59
5.7. Черна Гора.....	60
Заключение	61
IV. ПРЕЦЕНКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	63
V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА.....	65

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА СЪДЪРЖАНИЕТО НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ГЛАВА 1

Европейската идея – минало, настояще, бъдеще

1.1. Европейският съюз в началото на двадесет и първи век

Мечтите и замислите за обединяване на Европа имат продължителна история. Постиженията и проблемите може би не са съвсем известни на широката публика, но специалистите ги познават отлично. Знае се, че Европейската идея е твърде стара. Според някои изследователи хронологично тя предхожда дори появата на самите държави на територията на Стария континент. Други автори се връщат много по-далеч и търсят корените на бляновете за европейското единство още в митологията. Подобни хипотези обаче трудно могат да бъдат защитени – най-малкото защото представата за нашия континент като за Европа, каквато е днес, възниква много по-късно.

В миналото (и далечното, и по-близкото), поради желанието на големите държави да наложат собствената си хегемония в международните отношения, идеята за обединена Европа е налагана главно със сила. Като най-драстични в това отношение се оценяват силовите действия за създаване и укрепване на няколко от най-мощните в историята империи: Римската, Руската, Франкската, Хабсбургската, споменатата вече Свещена Римска империя. В тези рамки се вписват и усилията на най-известните диктатори от по-ново време: корсиканеца Наполеон Бонапарт, немския политик от австрийски произход Адолф Хитлер. Към тях някои експерти добавят и грузинеца Йосиф Висарионович Сталин. Макар че са между най-представителните, тези примери далеч не са единствени.

До идеята за обединена Европа успяват да стигнат единствено хората на духа. Техните разсъждения обаче са до голяма степен общи,

без точно очертани параметри, следователно – не съвсем ясни и убедителни.

Процесите на създаване на европейската общност, обаче съвсем не са лесни и еднопосочни. Едновременно с възторга на шепатусиастичната идея за обединяване на Европа се съблъсква с недоверие и с неприкрито неодобрение. Идята за Обединена Европа преминава през много затруднения, пречки, обективни и субективни обусловености, политическа конфронтация и икономически трудности, за да бъде приета от европейския политически елит като основна политическа линия чак в средата на XX в., когато Европа се възстановява от раните на Втората световна война.

През май 1948 година в Хага се провежда среща на представители на 16 (западно)европейски държави. И днес изследователите и журналистите не се колебаят да пишат и да говорят, че става дума за историческо събитие, чиито вдъхновители и организатори са си поставили за цел обединяването на разрушената от войната Европа. Точно след година усилията раждат добри резултати: основан е Съветът на Европа – политическа международна организация, известна и като „Голяма Европа”. Документът за създаването му е подписан от Белгия, Дания, Франция, Великобритания, Ирландия, Италия, Люксембург, Холандия, Норвегия и Швеция.

Никак не е случайно, че седалището на тази първа европейска политическа организация се установява в Страсбург – град, който вероятно най-често в европейската история е променял своите стопани, преминавайки в ръцете ту на едната, ту на другата страна победителка в многобройните френско-германски войни.

Краткият преглед на най-важните стъпки в развитието на Европейската идея и на Европейския съюз в средата на миналия век ще остане много непълен, ако не бъде спомената Европейската общност за възлища и стомана – това наистина епохално начинание. То няма по-важен и по-съдбоносен за разрешаване проблем от голямото

„историческо помирение” между две от водещите европейски държави – победилата и в двете световни войни Франция и поразената в същите войни Германия. Това е и един от най-достоверните отговори на въпроса защо точно Франция предлага именно на Германия създаването не на нещо друго, а на Европейската общност

за въглища и стомана, считана за първата стъпка в реалното обединение на Европа

За трансформирането на Европейските общности в Европейски съюз е необходим четвърт век и преодоляване на твърде съществени различия и противоречия, чиито носители са най-вече трите водещи европейски държави – Великобритания, Германия и Франция. По отделни проблеми към тях понякога гравитират Австрия, Белгия и Холандия. Особено тежки за европейската интеграция се оказват 60-те години на миналото столетие и първите години от второто десетилетие на двадесет и първи век. Все пак след продължителни, понякога – трудни и напрегнати преговори, държавите членки на Евросъюза постигат важни компромиси и продължават напред. Затова напълно заслужено създаването и развитието на Европейския съюз се оценява като най-важното събитие в съвременната история на Стария континент.

Не може обаче да не се отчете, че ЕС днес е изправен пред невиджани досега предизвикателства.

1.2. Политиката на Европейския съюз към балканските държави

Политиката на Европейския съюз към балканските държави може да бъде анализирана от различни позиции и разглеждана от различни зрителни ъгли. Понякога тя се отъждествява само с развитието на интеграционните процеси в бившите социалистически държави на Балканите в края на 80-те години на миналото столетие. Подобен подход е напълно възможен, но той неоправдано редуцира анализираната тема. За да бъдат разбрани и оценени по-точно и по-пълно тези процеси, както и действията и бездействията на ЕО/ЕС на Балканите, е необходимо да се върнем малко по-назад, поне в средата на двадесети век.

До началото на демократичните промени от края на 80-те години на миналия век Европейската общност не показва никакво намерение да формулира адекватна обща политика към страните от балканския регион. Дотогава отношението на Общността към всяка отделна балканска държава и към региона като цяло се формира за всеки конкретен случай. Поради това и за известно удобство ще си позволим да разделим балканските страни (всички, а не само бившите социалистически) в три групи, към всяка от които ЕО/ЕС прилага относително сходни (но в никакъв случай не еднакви) критерии.

Първата група включва Гърция и Турция. Като съюзнически държави, те се радват на доброто отношение на западноевропейските страни и на САЩ, но въпреки това са третирани по различен начин. Още външнополитическата програма на американския президент Хари Труман, представена през март 1947 година от него на заседание на двете камари на Конгреса (станала по-късно популярна като Доктрина Труман), отчита по-голямата геостратегическа тежест на Турция. Поради това САЩ я признават за свой стратегически съюзник, поставят я твърде високо в йерархията на НАТО и ѝ предоставят значително по-големи помощи в сравнение с помощите за Гърция. В същото време Европейската общност отдава по-голямо значение на факта, че Турция е повече азиатска държава (защото само по-малко от 4% от нейната територия е разположена в Европа), докато Гърция е безспорно европейска страна. Затова първото балканско разширение включва само Гърция, а Турция тогава остава извън Общността. Така е и днес, въпреки десетилетните преговори, които Анкара води за своята европейска интеграция. Заради нейната важност тази тема ще бъде анализирана по-подробно на друго място.

Втората група се състои от три балкански социалистически страни (Албания, България и Румъния), за които действат други правила. Отношението към посочените три страни е обусловено от принадлежността им към Съвета за икономическа взаимопомощ и към Организацията на Варшавския договор, т.е. към „вражеския блок”. Същевременно тук също се наблюдава своеобразна „вътрешна” диференциация.

Европа, по-конкретно нейната западна част и още по-конкретно държавите членки на ЕО, не са изненадани от падането на Берлинската стена през ноември 1989 година и от последвалите събития в Централна и Източна Европа, тъй като те са замислени и реализирани именно от западноевропейците (и – разбира се – от САЩ). Това обяснява скоростното лансиране на няколко инициативи, с които Брюксел се опитва „да въведе ред” в отношенията си със страните от Източния блок, в т. ч. и балканските. За около две години – от 1989 г. до 1991 г., те са включени в т.нар. нова регионална политика към Централна и Източна Европа, както и в програмата PHARE. Подписани са и т.нар. Споразумения за търговия и сътрудничество от първо поколение, подобни на Споразумението между ЕО и СФРЮ от 1980 г. От това обаче на практика се възползват само България и Румъния. През 2007 година те са приети в ЕС, а три години по-рано стават членки на НАТО, за да

бъдат „възнаградени“ за ролята им по време на Косовската криза от 1999 година. Останалите балкански държави (с изключение на Гърция) остават изолирани. Това се дължи на факта, че демократичните промени в Албания са все още бавни, несигурни и обратими, а на територията на бившата СФРЮ Европейският съюз започва да налага икономически и дипломатически санкции, както и да провежда хуманитарни акции, чиято цел е само прекратяването на военните действия между бившите югославски републики, но не и тяхното „европеизиране“. Да се мисли за европейската интеграция на обхванатите от войната бивши югославски републики в онзи момент би било повече от абсурдно.

През 1995 година Дейтънското споразумение слага край на войната в Босна и Херцеговина. Това дава възможност на Европа да активизира работата по ускоряване на интеграционните процеси на балканските държави. Започва прилагането на различни инициативи, целящи по-бързото интегриране на Западните Балкани – Ройамонския процес и Регионалният подход.

Разглежданите инициативи са посрещнати с подчертан интерес от западнобалканските държави. Коментаторите и анализаторите акцентират преди всичко върху очакванията инициативите да насочат вниманието на ръководните политически и икономически фактори в ЕС към специфичните проблеми на страните от Югоизточна Европа, към трудностите, които те изпитват, но и към значението на същите инициативи за бъдещето на региона и на цяла Европа. Това се отнася най-вече за Регионалния подход. В същото време в други публикации не се игнорира и опасността тези инициативи да се превърнат в инструмент за задълбочаване на диференциацията и разделянето на държавите на „напреднали“ и „изоставащи“ и въз основа на това – в средство за ускоряването на интеграцията на едни държави за сметка на забавянето на интеграционните процеси на други. Следващите години доказват правотата и на едните, и на другите коментари и анализи.

До 2008 година политиката на ЕС към държавите от Западните Балкани е (или поне изглежда) последователна и ясна. Тогава обаче в САЩ започва криза, която много бързо обхваща и Европа, включително държавите от ЕС и от Западните Балкани. Реалната заплаха от фалит на Гърция, сериозните усложнения в Испания, Португалия, Кипър, Словения, Ирландия и особено в Италия променят сериозно акцентите в приоритетите на ЕС. Държавите членки сега са принудени да обръщат много повече внимание на собствените си

проблеми. Много политици признават, че Съюзът „се е уморил“ от разширяването. Все по-често се говори за провал на Общата външна политика и политиката на сигурност на Европейския съюз, в резултат на което все по-често се пише и говори за прекъсване на европейската интеграция на държавите от Западните Балкани. Вече е ясно, че в обозримо бъдеще – през 2013 година, само Хърватия ще финализира процесите на своята пълна интеграция в европейските структури.

Годините на всеобща финансова и икономическа криза поставиха на силно съмнение самата европейска идея, както и необходимостта от функционирането на Европейския съюз. Неясната картина на европейската и евроатлантическата перспектива на държавите от региона на Западните Балкани се допълва и от непреставашите критики за неуспехите на НАТО в Афганистан, Ирак, Либия...

1.3. „Турската политика“ на Европейския съюз

Турците обикновено предпочитат да идентифицират страната си като евроазиатска, но мнозина от географите и политиците извън Турция нерядко я причисляват към европейските, по-конкретно - към балканските държави. Не са малко обаче специалистите, които отричат балканската, респективно– европейската идентичност на Република Турция, мотивирайки се с нейното историческо минало, принадлежността ѝ към исляма и не на последно място с факта, че от общо 780576 квадратни километра територия само 23623 квадратни километра – т.е. по-малко от 4%, се намират на нашия полуостров, следователно - в Европа. След Втората световна война Турция успява да си осигури членство във всички организации, представляващи интерес за защитата на нейната национална сигурност и на позициите ѝ на Балканите, в Европа и в целия свят. За да бъде списъкът пълен, остава приемането на страната в най-важния за Стария континент проект в цялата му досегашна история – Европейския съюз.

За разлика обаче от скоростното приемане в НАТО, *европейската* интеграция на Турция започва да буксува още на самия старт. Като главна причина за това западноевропейските бюрократи и политици най-често сочат държавния преврат, извършен от турския генералитет през май 1960 година, но по-късно ще стане ясно, че превратът е по-скоро само повод и претекст, отколкото действителна причина. Проучвателните разговори между Брюксел и Анкара са прекъснати до април 1962 година. Последвалите тогава преговори за уточняване на отношенията между ЕИО и Турция се точат до септември 1963 година, когато е подписано Споразумение за

асоцииране между Република Турция и Европейската икономическа общност, по- популярно като Анкарско споразумение. То влиза в сила през януари следващата година.

Политическите проблеми в държавата, свързани с честите военни преврати, и влиянието на армията в политическата система на страната стават причина евроинтеграционният процес да бъде на практика „замразен“.

Към средата на 80-те години на миналия век в Турция настъпват сериозни промени. В политическата сфера прекалените и изключително опасни амбиции на висшите военни са поукротени, а традицията след всеки десет години да се организират държавни преврати и насилствено да се сменят избраните демократично правителства – прекъсната. Дейността на Меджлиса (Парламента) и на политическите партии е възстановена. Започват сериозни реформи и в икономиката, изразяващи се преди всичко в нейната либерализация. В резултат на това, както и на благоприятните корекции в турската външнополитическа дейност, видимо се променят авторитетът и стратегическата тежест на страната. Окуражена от тези положителни промени, Турция представя през 1987 година официалната си кандидатура за членство в общността. Становището на Европейската комисия обаче се забавя цели две години и е отрицателно. Основните мотиви за отказа са открити в незадоволителното състояние на турската икономика, но има експерти, които са склонни да мислят, че истинската причина се корени отново в задълбочаващите се проблеми с Кипър и в ненамаляващото напрежение между Анкара и Атина.

Особено шокираща за Анкара се оказва 1997 година, когато на всички държави кандидатки са предложени предприсъединителни стратегии, а за Турция е предвидена само „специална“ програма. Турското правителство е посъветвано да работи много по- упорито за изпълнение на икономическите критерии. Същевременно то е предупредено, че отношението на Брюксел към страната ще зависи от радикалната промяна в сферата на човешките права, в т. ч. и към малцинствата (специално към кюрдското малцинство). Отново силен акцент е поставен върху турско - гръцките спорове за шелфа на Егейско море и върху другите, известни отпреди проблеми. От Анкара настоятелно е поискано да окаже натиск върху кипърските турци да подкрепят кипърските гърци на масата за преговорите относно присъединяването на Кипър към Европейския съюз.

Създалата се ситуация може да се приеме като своеобразен поврат в отношенията ЕС - Турция, където се открояват първите симптоми за важна промяна в *тактиката* на турското правителство, за очевидно втвърдяване на неговите позиции.

Отношенията между Анкара и Брюксел продължават да се развиват на приливи и отливи. През декември 1999 година Турция официално получава от Европейския съвет статут на държава кандидатка. Едно от вероятните обяснения на този факт е ролята на Турция по време на интервенцията на НАТО в Косово през същата година. Решението на Съвета е препотвърдено и формализирано през март 2001 година. Тогава Европейската комисия приема документ, озаглавен „Партньорство за присъединяване на Турция”. На него Анкара отговаря със своя „Национална програма за приемане на постиженията на правото на Европейския съюз”. За малко повече от половин година (от март до октомври 2001 година) са приети 34 поправки на конституцията на страната, обхващащи някои от най-важните сфери на нейния живот, а от началото на 2002 година влиза в сила нов Граждански кодекс.

Независимо от тези постижения обаче процесите на евроинтеграция се движат със скорост, която причинява силно раздразнение сред турските управляващи. В края на първото десетилетие на XXI век забелязаната по-рано тенденция към промяна на турската тактика в преговорите за присъединяване е препотвърдена, но и допълнена и доразвита. Втвърдяването на политиката на Анкара към ЕС продължава, но вече с използването на още една група аргументи, свързани с т.нар. диверсификация, особено след руско - украинската „газова война” в началото на 2009 година. Турция се включва в сложна, рискована и с труднопрогнозируем финал геополитическа и геоикономическа игра.

Половинвековната „Одисея” на Турция по „пътя към Европа”, от една страна, и непоследователността на Брюксел, от друга, дават достатъчно основания да се констатира, че вече се очертаха – повече или по-малко релефно, контурите на отделните фактори и групи, които подкрепят, а вероятно ще подкрепят и в бъдеще „европейската перспектива” на Турция.

В продължение на няколко века Европейската идея претърпява сериозна еволюция. На опитите на няколко империи за насилствено обединяване на различни територии са противопоставени утопичните идеи за „Конфедерация на християнска Европа”, „Обединение на европейските държави в трайна международна общност”

(UNIVERSITAS), „Европейски съединени щати”, „Европейски съюз в рамките на ОН”.

Втората световна война нанася силен удар върху самите основи на идеите за европейска интеграция. Положителната промяна настъпва почти едновременно с края на войната. Импулсите идват отново от една от водещите европейски държави – Франция. Най-важната новост е, че се отчита безперспективността на предишните привлекателни, но химерични проекти за незабавна и бърза интеграция и се възприема тактиката „стъпка по стъпка”. Тя се оказва печеливша и поставя началото на реалното европейско обединение.

Практическата реализация на Европейската идея – Европейският съюз, също преминава през различни фази. Началото е поставено от Европейската общност за въглища и стомана. Неуспешни се оказват опитите за интеграция във военната сфера и в общата външна политика и политиката на сигурност. Въпреки това европейската интеграция продължава да се развива и задълбочава. Реализирани са няколко разширения, две от които са балкански. Негативната промяна идва в първото десетилетие на двадесет и първи век. Прибързаното (според някои анализатори) приемане на България и Румъния поражда съпротива сред няколко от предишните членки на ЕС, които се обявяват за прекратяване на предприсъединителните и присъединителните процедури. С това перспективата за членство в ЕС на държавите от Западните Балкани, която и без това не е особено обнадеждаваща, допълнително се утежнява и отдалечава. Кризата, в която изпадна ЕС, се отразява крайно неблагоприятно върху интеграционните процеси. Актуализирани са стари и възникват нови противоречия: „Старата Европа” срещу „Новата Европа”, „Северът срещу Юга”, богати държави срещу бедни държави. Старият континент се изправя пред реалната опасност от експлозивна дезинтеграция на еврозоната, а с това – и на самия Европейски съюз. За първи път се поставя въпрос за организиране на референдум за излизане от ЕС. Логично се стига до фундаменталната дискусия за целите на европейската интеграция.

На приливи и отливи се реализират и предприсъединителните процеси на Турция. В началната фаза Анкара трябваше да доказва, че приема условията на ЕС. След демократичните промени след 1989 година обаче геополитическата тежест на Турция чувствително нарасна. Когато Министерството на външните работи беше оглавено от Ахмет Давутоглу, беше подготвена и лансирана т.нар. доктрина Давутоглу, по-популярна като

„неоосманизъм”. Сега турските власти все по-често заявяват, че неприемането на страната в ЕС ще нанесе много повече вреди на Съюза, отколкото на Турция. Правят се и намеци, че Анкара може да внесе още сериозни корекции в своята външна политика и да потърси алтернатива на своето европейско членство.

ГЛАВА 2

Република Македония – дългият път към Европа

2.1. Трудното раждане на поредната балканска държава

Република Македония е между държавите, възникнали в резултат на разпадането на някогашната Социалистическа федеративна република Югославия. За рождена дата на новата балканска държава се приема осми септември 1991 година. На този ден в страната е проведен референдум за независимост на бившата Социалистическа република Македония (СРМ), която дотогава е федерална единица в състава на СФРЮ.

Македония единствена от шестте републики на някогашната югославска федерация успя да постигне независимостта си не чрез война, а с мирни средства и беше логично това да постави силен отпечатък върху нейното по-нататъшно развитие, да ускори и да улесни европейската и евроатлантическата интеграция на страната. Такива бяха и препоръките на известната Комисия Бадентер, които бяха пренебрегнати от Европейската комисия.

Новосъздадената държава е може би най-типичен пример за изключително тежката обща криза, обхванала в края на 80-те и през 90-те години на миналото столетие не само разпадналата се вече югославска федерация, а и целия Балкански полуостров. Става дума за поразяващия срив на македонската икономика, за тежкия удар върху сравнително добрия дотогава жизнен стандарт на населението, за бума на престъпността, включително и на организираната престъпност, за скока на безработицата, особено сред младите хора, за засилващата се корупция, преди всичко сред администрацията на всички равнища. Не бива да се забравя и острата рестриктивна политика на Гърция по отношение на Република Македония – въвеждането на ембарго и забраната Македония да използва пристанището на Солун. И накрая – огромният за Македония брой бежанци от Косово, особено онези, които нахлуват в страната по време на кампанията на НАТО в СРЮ през 1999 година. Голяма част от тях след войната се настаняват трайно в Македония.

В онзи момент елитът на новата балканска държава продължава да защитава упорито натрапваното още по времето на Йосип Броз

Тито твърдение, че националният въпрос в югославската федерация, включително и в Социалистическа република Македония, е решен по възможно най-добрия начин, при това не само на Балканите, а и в Европа и дори в целия свят. Твърдоглавото придържане на македонските политици към тази не само невярна, но и много опасна пропагандистка теза се запазва дори и когато разпадането на бившата СФРЮ убедително потвърждава, че и федерацията, и съставлящите я федерални единици нямат никаква историческа перспектива в коренно променената в края на двадесетия век обстановка – както в Македония, така и на Балканския полуостров, в Европа, пък и в целия свят.

Друго изключително важно обстоятелство, което не може да бъде подминато, се отнася до проблемите, свързани със съжителството между двата най-големи етноса в страната – македонците и албанците. Именно затова на него са посветени следващите страници.

2.2 Албанците в Македония – актуално състояние, проблеми и перспективи

Статутът на албанския етнос в Република Македония не се отличава съществено от статута на малцинствата в почти всички балкански държави, но има и някои специфики. Най-напред следва да се подчертае, че македонските албанци несъмнено споделят всички трудности на тежкия преход с македонците и с представителите на останалите етнически малцинства в страната. Нещо повече, поради икономическата и културна дискриминация, на която са подложени в продължение на десетилетия, албанците са сред най-засегнатите от кризата македонски граждани. Проблемите не са нови и не се дължат на отхвърлянето на властта на Белград. Те съществуват още от времето на Тито, но политиките в Скопие не забравят, че в продължение на почти половин век именно несменяемият югославски лидер има най-големи заслуги за „националната еманципация на македонците” след Втората световна война и затова полагат неимоверни усилия с помощта на култа към неговата личност да прикрият действителното състояние на нещата. Освен това не бива да се пренебрегва и обстоятелството, че до самата смърт на Тито, т.е. до началото на 80-те години на двадесетото столетие, жизненият стандарт на югославските граждани, включително и на македонските, е относително висок, особено съпоставен със стандарта на гражданите на останалите балкански социалистически държави - Албания, България и Румъния. И албанците в Македония се радват на доста привилегии в сравнение с гражданите на тези бивши социалистически

държави: възможности за свободно пътуване в границите на Югославия и извън нея, по-голяма свобода на медиите и др. под. Вярно е, че и стандартът, и правата, и свободите в Титова Югославия се градят върху нестабилна основа и са до голяма степен привидни, а не реално съществуващи, но по различни причини тогава този въпрос не е в центъра на общественото внимание. Кризата от 80-те и 90-те години на двадесетото столетие и особено силно събитията в Косово от 1981 г. до 1999 г. изиграват ролята на катализатор на истинско национално пробуждане и на албанците в Македония.

Включването на по-голямата част от територията на Македония в границите на Кралството на сърби, хървати и словенци след Първата световна война превръща живеещите там албанци в малцинство с всички произтичащи от това обстоятелство последици. Все повече се засилват и задълбочават наблюдаваните и дотогава сложни процеси на затваряне, на капсулиране на малцинствата, специално на албанското малцинство. Постепенно се наслояват редица противоречия между македонци и албанци, които в сравнение с останалото население са привилегирани заради религиозната си принадлежност към исляма в рамките на Османската империя.

Немалко от противоречията между албанците и македонците обаче са относително нови. Те се дължат главно на асимилационната политика на Белград, който непрекъснато се стреми да противопоставя едните на другите, за да владее и едните, и другите. Тази тема е интересна, но е сравнително добре проучена, поради което тук ще се задоволим само с нейното бегло споменаване. В случая много по-важни и много по-неизследвани са процесите, които протичат в самата албанска общност. Затова ще насочим вниманието си именно към тази общност и към нейния статут през последните тридесет - четиридесет години и то предимно върху територията на днешната Република Македония.

Македонският преход от началото на 90-те години следва повечето закономерности и тенденции, които са общи и за другите бивши социалистически държави на Балканите – България и Румъния, а в по-малка степен и за Албания. Най-тежки и в Република Македония са пораженията в икономическата сфера. Става дума най-напред за огромната безработица. Тя обаче не поразява еднакво двата етноса.

Едно от най-важните искания на албанското население в Македония в началото на прехода е свързано с тяхното образование, по-конкретно – с обучението им на техния майчин

език – албанския. И в това отношение статистическите данни са красноречиви и потвърждават справедливостта на тези искания. Вярно е, че на албанското малцинство в Македония конституционно и законово е гарантирано правото на начално и на средно образование на албански език, като изучаването на македонски език е задължително. Висшето образование на цялата територия обаче е само на македонски език и това става основа тема за политическите искания на албанските лидери в Македония.

В Република Македония посочените различия и противоречия (а те не са единствени) не само не се отстраняват и разрешават, а дори се задълбочават. Това логично засилва у албанците усещането за незаинтересуваност на официалните власти от тяхното положение, за остра социална несправедливост и за дискриминация във всички сфери на обществения живот и на всички равнища. Въпреки това почти цяло десетилетие след обявяването на независимостта на Република Македония голяма част от албанците продължават да се отнасят относително лоялно към новата държава и към нейното конституционно устройство. Тогава те не искаха или не можеха да се противопоставят на очевидното социално-икономическо и политическо неравнопоставяне. След демократичните промени обаче дотогавашното статукво вече трудно можеше да бъде удържано.

Успоредно с борбата за обучение на албански език на всички равнища на образователната система се води и упоритата борба за равнопоставеност на двата езика – албанския и македонския, във всички сфери на обществения живот. И в това отношение албанците успяват, в резултат на което през декември 1998 година е разрешено използването на албанският език от парламентарната трибуна.

В този контекст по-специален интерес представляват събитията, свързани с борбата за откриване на Университета в Тетово. Необходимостта от висше училище, където обучението ще се реализира на албански език, възниква в последната фаза на разпадането на СФРЮ. Дотогава и в двата университета в Република Македония – Скопския „Свети Свети Кирил и Методий” и Битолския „Свети Климент Охридски”, обучението се води на македонски език. Студентите албанци обаче тогава могат да следват и в Университета в Прищина, където обучението се реализира на албански език. Мнозина от тях се възползват от тази възможност, но по време на косовската криза Прищинският университет е закрит. В резултат нуждата от висше училище в Република Македония с

преподаване на албански език става особено остра. Затова през ноември 1994 г. Общинският съвет в Тетово приема решение за откриване на албански университет в града

Следва остра реакция на македонските власти на най-високо равнище. Правителството оценява решението на общинския съвет в Тетово като проява на сепаратизъм и като опит за създаване на паралелна образователна система по модела на паралелната образователна система в Косово. Решението на общинския съвет е обявено за антиконституционно. Министрите албанци не приемат решението на правителството, а двама от тях подписват решението за откриване на Тетовския университет.

Напрежението продължава да ескалира. През януари 1995 година правителството използва сила при опит да осуети откриването на университета. Следва остро противопоставяне между органите на реда и демонстрантите албанци. Един човек е убит, има и ранени.

В резултат междуетническото напрежение отново опасно се засилва. И двете страни упорито не отстъпват от своите позиции. Правителството отказва да легитимира албанския университет и да промени Конституцията на Република Македония. Университетът обаче преценява действията на правителството като дискриминационни, пренебрегва правителствените забрани и всяка година през октомври тържествено открива учебната година, при това с албанския химн. Властите пък квалифицират тези действия (особено използването на албанския химн) като недопустима провокация.

Положителните промени в образователната сфера едва ли можеха да бъдат постигнати, ако не се реализираха паралелно с промените в политическата сфера. И в това отношение процесите в Македония не се различаваха съществено от процесите в бившите социалистически държави на Балканите. Същевременно ставащото в Македония следваше до голяма степен и събитията в другите републики на бивша Югославия. И тук краят на 80-те и началото на 90-те години на миналия век бяха белязани от „взривно“ политическо пробуждане на големи групи хора. Възникваха „неформални“ организации, сдружения, политически партии. Проведени бяха първите многопартийни избори, които по правило се печелеха от партии с подчертано националистическа ориентация.

Още през април 1990 година в град Тетово е формирана Партията на демократичния просперитет (ПДП), която ще играе важна роля в политическия живот не само на македонските албанци, а на Република Македония въобще. В този контекст следва да се споменат и други политически субекти: Обединение на демократичната младеж – като младежка секция на Партията за демократичен просперитет, Народна демократична партия (НДП) и др. Този въпрос е доста подробно и точно анализиран от А. Първанов в няколко негови изследвания. Това ни дава възможност да не навлизаме в излишни подробности, тъй като приемаме голяма част от неговите коментари и изводи. Не можем обаче да не споделим впечатлението си, че използваният от А. Първанов термин „Косовски синдром” не се посреща еднозначно в Република Македония.

Вече беше спомената важната роля на Партията на демократичния просперитет, поради което тук ще бъдат отделени само няколко изречения на някои нейни програмни документи. В тях ясно се подчертава, че ПДП е не само национална, а и гражданска партия. Това се прави, за да се парират обвиненията, че тя ще бъде партия на етническа основа, която ще защитава интересите само на албанците в Република Македония, без да се съобразява с интересите на останалите етноси и на интересите на цялата държава. Трябва обаче да се признае, че ПДП не успя изцяло да убеди обществеността в Македония, че ще спазва декларираните си намерения.

Още по-трудни за приемане се оказаха исканията на ПДП за „редефиниране на Македония” като държавност; да се промени дефиницията на Република Македония като „държава на македонската нация и на албанското, турското и други национални малцинства”, а албанците да бъдат признати за нация и да получат право на самоопределение. Повечето македонски политици възприеха тези искания като „директна атака срещу националния суверенитет на македонската държава с всички нейни държавни символи, атрибути и характеристики, а за по-дълъг период от време и като очевидна заплаха срещу териториалната цялост на Македония от великоалбански позиции”. Македонските власти определят исканията на албанците като опити за гетоизация на албанското население, като скрито намерение за „етнически чиста” албанска общност, дезинтегрирана от македонската държава и т.н. Общността на македонците мюсюлмани пък вижда в действията на ПДП опити „за косовизация, т.е. за албанизация на Западна Македония”.

В сложната, остра, а в някои моменти - дори драматична политическа борба, все пак и двете страни преживяват симптоматична еволюция. Голяма част от македонските политици разбират, че „албанската заплаха” е силно преувеличена. Техни колеги албанци пък трезво преценяват крайностите на косовската алтернатива и не формират общоалбанска коалиционна етнополитическа формация от рода на Демократическия съюз на Косово, с лидер Ибрахим Ругова .

Междувременно от началото на 1999 година напрежението в Косово достига нова критична точка, което изостря ситуацията и в Македония. Тук зачестяват сблъсъците между млади албанци и македонци, които обикновено приемат етнически характеристики. Конфликтите са най-ясно изразени в Скопие и в Тетово. Опозицията вижда в тези действия опасна тенденция и предупреждава властите, че политическата система в Република Македония и дори съществуването на самата държава са изложени на много сериозна заплаха. Македонската общественост е разтревожена от влошаването на международните отношения и от ескалиращото етническо напрежение.

Най-сложното и най-труднопреодолимо противоречие обаче възниква по време на кризата в Косово. През 1998 и 1999 г., т.е. в самото навечерие на интервенцията на силите на НАТО в областта, територията на Република Македония е превърната в главна тилова и логистична база на косовските албанци. Това се отнася особено за граничния район между Македония и Косово. Тук се реализира голяма част от доставките на оръжие за косовската съпротива, конкретно за Армията за освобождение на Косово (АОК). Тогава големи групи косовски албанци търсят подслон на територията на Република Македония, което изправя държавата пред изключителни трудности – вътрешнополитически, икономически, социални, демографски. Напрежението се пренася на най-високо равнище – в правителството и в Собранието.

Македония посреща новото хилядолетие в тежка и трудна обстановка. Нестабилността в Косово постоянно прелива в Македония, по-специално в крайно несигурната гранична зона. Правителството поставя силите за сигурност в повишена бойна готовност. Министърът на отбраната се обръща към генералния секретар на НАТО Джордж Робъртсън с молба KFOR да обърнат по-голямо внимание на охраната на силно пропускливата гранична зона. По същото време на територията на Република Македония се появява нова сила – Армията

за национално освобождение (АНО), която след не много време се превръща в един от най-силните дразнители на властите в Скопие.

Интернационализацията на проблема изостря още повече чувствителността на македонското население. Разтревожени са и съседните държави. В техните реакции се наблюдават някои нюанси, но ги обединява позицията, че тези конфликти представляват сериозна заплаха за националната сигурност на отделните държави и за сигурността на региона като цяло.

България не остава настрана и приема специална Декларация за „провокациите на албанските екстремисти” по македонско-югославската граница. Това е един от редките случаи, когато документ с такава важност се приема с пълен консенсус от всички парламентарно представени политически партии. Изявления в същия дух правят и премиерът Иван Костов (който посещава Македония), и президентът Петър Стоянов.

Ако трябва съвсем накратко да се обобщи казаното за прехода на Македония от двадесетото към двадесет и първото столетие, не може да се подмине безспорно най-значимия документ, подписан от двата най-големи етноса, живеещи на територията на Република Македония – македонците и албанците - Охридското споразумение от август 2001 година. Става дума за основополагащ документ, съгласуван и подписан в резултат на тежки преговори между представители на албанците и на македонците, както и на представители на ЕС и на САЩ. Със споразумението е прекратен въоръженият конфликт между силите за сигурност на Република Македония и Албанската национална армия (АНО) и се поставя началото на процеса за подобряване на правата на албанския етнос. Едно от основните постижения на документа е признаването на албанския език за втори официален език, т.е. изравняването на неговия статут със статута на македонския език.

Към казаното за ситуацията в Македония през периода 1999 г. – 2001 г. би трябвало да се добави и следното.

И при албанците, и при македонците през разглеждания период се осъществява смяна на поколенията във властта, включително и на нейните най-високи етажи. В политиката навлизат млади кадри, много по-прагматични, настойчиви и дори брутални в своите действия. Използвайки бездействието и пасивността на международната общност, лидерите на двата етноса довеждат ситуацията в Македония до ново състояние – до конфликт с ниска интензивност, но с реална

възможност той да премине в следващата много по-опасна фаза, в която и най-малкият сблъсък лесно може да ескалира до непредвидими, но несъмнено изключително тревожни и опасни действия.

И двете етнически общности са недоволни от очертаващите се перспективи. Албанците се страхуват от евентуално формиране на етнически чисти албански селища и райони, което на практика означава гетоизация с всички произтичащи от това последици. Не се изключва продължаване на бойните действия „по всички азимути”, включително до своеобразна „ливанизация”

Македонските власти считат, че евентуалното втвърдяване на позициите и на действията закономерно ще предизвика прилагане на военни средства, за да бъдат ликвидирани АНО и сродните на нея формации. Това трябва да има за резултат пълното възстановяване на териториалната цялост и на суверенитета на Република Македония.

За щастие здравият разум и чувството за самосъхранение надделяват и сред албанците, и сред македонците. Освен това международната общност, която е силно разтревожена от реалната опасност ситуацията да се окаже извън контрол, засилва натиска срещу двете страни. Така през август 2001 година се стига до подписването на Охридското споразумение. Следващите стъпки включват важни поправки в Конституцията на Република Македония, приемане на закони, които внасят сериозни промени в организацията на местното самоуправление; представителство на албанската общност във всички власти и на всички равнища; използване на албанския език като втори официален език и т.н.

От подписването на Охридското споразумение измина повече от едно десетилетие. Това време беше достатъчно, за да бъде направена по-точна и по-обективна оценка на документа. В общи линии тази оценка се движи в рамките на онова, което се констатираше непосредствено след постигането на компромиса. И днес съществува напрежение между двата етноса. Някои от противоречията все още не са изгладени. САЩ и особено ЕС са заети със собствените си проблеми и не се ангажират достатъчно с проблемите на Република Македония, по-конкретно с проблемите в сферата на междуетническите отношения. Въпреки това все по-често се отчита, че без Охридското споразумение събитията през 2001 година можеха да доведат до трагична развръзка. Освен това едва ли може да има съмнение, че разрешаването на тези конфликти – независимо от пропуските и грешките, беше тест за по-нататъшното движение на

Република Македония към пълна интеграция в европейските и евроатлантическите структури. Страната успя сравнително успешно да се справи с този тест, въпреки че до момента не е приета и в двата съюза.

2.3. Европейската и евроатлантическата интеграция на Македония и споровете с Гърция и с България

Препирните между Скопие и Атина продължават с незатихваща сила вече двадесет години. Някои автори – включително и в България, дори датират споровете доста по-рано – в края на 80-те и началото на 90-те години на миналия век. Атина съумя да постави много солидни препятствия пред международното признаване и утвърждаване на Република Македония. Освен другите пречки Гърция наложи икономическа блокада на Македония, с което изправи страната пред реална икономическа и политическа катастрофа. През април 1993 година с аплодисменти в Общото събрание на ООН новата балканска държава беше приета за пълноправен член на Световната организация. Пак поради съпротивата на Гърция обаче това стана не с нейното конституционно установено име – Република Македония, а като Former Yugoslav Republic of Macedonia (Бивша югославска република Македония). Тези и други подобни действия на Гърция наложиха много бързо в спора между Атина и Скопие да се наметнат важни фактори. Става дума преди всичко за ЕО, ООН, САЩ. В резултат на интернационализирането на двустранния дотогава проблем, оказалият се под силен международен натиск Македония и Гърция подписват на 13.09.1995 година в Ню Йорк Временна спогодба. Очакваше се този документ да отстрани натрупаните и непрестанно задълбочаващи се противоречия между двете балкански държави и да открие ясни перспективи за развитието на отношенията между ЕО и Република Македония. В началната фаза в общи линии очакванията се оправдаха. Много бързо гръцкият бизнес навлезе в Македония и към края на 90-те години на миналия век Гърция стана един от най-големите инвеститори в Македония, а много гръцки фирми се включиха успешно в македонския приватизационен процес. На 18.04.1996 година двете държави парафираха в Брюксел Споразумение за сътрудничество. То беше подписано в Люксембург на 29.04.1997 година. След ратифицирането му от националните парламенти на държавите членки документът влезе в сила на 01.01.1998 година като предостави на Република Македония изключително благоприятни условия.

Политиката на Атина към Македония е добре известна на специалистите по международни отношения, но е необходимо и тук да се припомнят някои от нейните най-съществени опорни пунктове, защото тя получи не само широк международен отзвук, а и солидна подкрепа. Освен това в продължение на две десетилетия именно действията на гръцката дипломация са най-непреодолимата бариера пред европейската и пред евроатлантическата интеграция на Република Македония.

В най-общи линии тезите на Гърция могат да бъдат представени по следния начин. Още на старта Атина поставя три главни искания, които подкрепя със съответни аргументи. Авторите, които анализират тези проблеми, акцентират най-напред върху непреклонния отказ на Гърция да признае най-новата в онзи момент балканска държава, ако в нейното наименование се съдържа „названието Македония”. Според Атина името „Македония” е част от гръцкото културно-цивилизационно наследство и трябва да се използва единствено за обозначаване на древна Македония и на част от днешна Гърция – северната провинция, известна със същото име. Претенциите на която и да било друга държава следва да се оценяват като узурпиране с всички произтичащи от това последици. След гражданската война в Гърция в края на 40-те години на миналия век Тито използва името Македония, провокирайки Атина. Ако Гърция сега приеме названието „Македония” като име на новата балканска държава, това би означавало не само да легитимира действията на Тито и на тогавашната югославска федерация, но и да приеме риска да бъде изложена на териториални претенции от страна на Скопие и дори на терористични действия.

На второ място се извежда категоричната съпротива на Атина против новия герб на Република Македония – т.нар. „Звезда на Вергина”, популярна но по-малко - и като „Звезда от Вергина”, „Звезда на слънцето”, „Звезда на Куглеш”. Решението на македонските власти да издигнат Звездата на Вергина в ранг на първостепенен държавен символ и да я изпишат на новото македонско знаме се превръща в международен скандал и поражда ожесточени критики от две посоки. Едната – гръцката – вече беше спомената, макар и доста бегло. Другата – донякъде изненадващо за незапознатите с проблема, идва от страна на албанците в Република Македония, които се обявяват категорично против новото държавно знаме на Република Македония. Македонските албанци – независимо от политическите различия, се обединяват

около становището, че новото знаме е етнически символ, чието използване може да е допустимо и приемливо в еднонационална държава, но е абсолютно недопустимо и неприемливо в мултиетническа държава, каквато е Република Македония.

Международното утвърждаване на Македония не е гладко и еднопосочно. То се реализира на приливи и отливи. Както вече беше посочено, страната трябваше да приеме компромиса с името (Бивша югославска република Македония), за да бъде призната от ООН, а след това и от ЕС.

Република България първа призна своята югозападна съседка, при това с нейното конституционно име – Република Македония. По-късно българският президент Жельо Желев положи сериозни усилия и успя да убеди държавния глава на Руската федерация Борис Елцин, че признаването на Македония от Русия ще бъде принос за успокояването на ситуацията в региона. В продължение на две десетилетия българската позиция остава принципна и последователна. Николай Младенов, външен министър на Република България в правителството на Бойко Борисов, подчертава, че един от приоритетите на София е всички държави от Западните Балкани да бъдат част от европейските структури. В това той вижда най-добрата гаранция за икономиката и за сигурността не само на България, а и на целия регион. Припомняме тези факти, защото в Македония те обикновено се премълчават, а доскоро като че и България не им отдаваше необходимото внимание. След непреставашите в Македония антибългарски публикации обаче София през 2012 година беше принудена да внесе известни корекции и да заяви на най-високо държавно равнище (от президента Росен Плевнелиев и от премиера Бойко Борисов), че подобни действия не могат да не попречат на интеграцията на Република Македония в НАТО и в Европейския съюз.

Най-неблагоприятна за евроатлантическата интеграция на Македония се оказва 2008 година, конкретно – Срещата на върха на НАТО, проведена в Букурещ от втори до четвърти април 2008 година. Тогава се очаква държавите от Адриатическата група да бъдат поканени да се присъединят към Организацията на Северноатлантическия договор. В румънската столица обаче се получава нещо като повторение на случая със споменатата вече препоръка на Комисията Бадентер. Покани за присъединяване получават само Албания и Хърватия, но не и Македония. Официалното обяснение и оправдание на този открито

дискриминационен акт е, че подобна покана страната ще получи веднага след като бъде постигнато взаимно приемливо решение на спора между Атина и Скопие за името на Македония. Казано по-ясно, Гърция се възползва от правото си на вето и осуетява приемането на Македония за пълноправен член на Северноатлантическия алианс. Въпреки че не е съвсем неочаквано, решението от Букурещ е прието от македонската общественост твърде болезнено. Правителството се опитва да прехвърли цялата отговорност върху Гърция, обвинявайки я, че не спазва предварителните договорености да не пречи на македонските интеграционни процеси. Опозицията в Скопие обаче се възползва от подходящия повод и обвинява държавните институции, особено правителството, че водят недалновидна и безотговорна политика, като прогнозира, че подобни ще бъдат действията на Гърция и по отношение на приемането на Македония в Европейския съюз. Следващите няколко години потвърждават изцяло предвижданията на македонската опозиция.

През 2009 година посочената тенденция не само се запазва, но и допълнително се задълбочава. Това дава основания на президента на Република Македония Бранко Цървенковски да предупреди, че „съществува възможност албанците в Македония да формулират позиция, според която не желаят да рискуват своето евроатлантическо бъдеще заради спора на Македония с Гърция”.

Острите критики срещу интеграционната политика на правителството на Никола Груевски продължават и след това. Македония от лидер в интеграционните процеси се оказва на опашката в региона.

След разпадането на СФРЮ Македония единствена от шестте бивши югославски републики успя да постигне своята независимост не в резултат на война, а с мирни средства. Този факт, заедно със становището и препоръките на Комисията Бадентер, създаваше реални предпоставки за ускореното развитие на новата балканска държава, включително и за нейната евроатлантическа и европейска интеграция. Обаче крайно несправедливото решение на ЕС да пренебрегне препоръките на цитираната комисия оказва силно негативно въздействие върху раждането и развитието на Македония като независима държава. Ако бяха приети тези препоръки, Македония можеше да бъде приета в ЕС заедно със Словения и да получи всички произтичащи от това предимства – главно в икономическата и външнополитическата сфери.

Тази прогноза може да бъде приета и когато става дума за пълноправното членство на Република Македония в НАТО и в Европейския съюз. На страната щяха да бъдат спестени споровете с Гърция, сътресенията през 2001 година, завършили с Охридския договор, усложненията с България и др. под.

Ускорената евроатлантическа и европейска интеграция на Македония можеше да реши с ускорени темпове сложните проблеми, дължащи се на дискриминацията на албанците, живеещи на територията на Република Македония. ЕС можеше да използва много по-рационално и по-резултатно всички механизми за наблюдение и контрол, за да мотивира македонските правителства да работят много по-целенасочено и резултатно за разрешаване на тези проблеми.

В условията на тежката криза, в която изпадна ЕС, европейската перспектива на Република Македония се отдалечава. Нейните шансове непрекъснато намаляват и е много вероятно тя да бъде сред последните държави от Западните Балкани, които ще бъдат приети в ЕС (заедно с Босна и Херцеговина).

ГЛАВА 3

Албания – Европейски съюз: маратон с препятствия

3.1. От тотална изолация до скоростна фаворизация

В много отношения Албания не се отличава съществено от останалите балкански държави. „Страната на орлите” споделя до голяма степен съдбата на народите от региона, но в същото време има и някои типични само за нея характеристики. До началото на 90-те години на миналия век тя е най-затворената, най-самоизолиралата се държава не само на Балканите, а и в Европа и затова никак не е случайно, че нейна най-известна „визитна картичка” за външния свят са многобройните бункери (многозина „преброяват” повече от седемстотин хиляди, а други стигат дори до милион). Тези „дълговременни отбранителни съоръжения”(ДОТ) трябва да я „защитят” от „вражеските нашествия”, но успяват единствено да „минират” и да „взривят” албанската икономика. Затова не са малко авторите, които в своите анализи акцентират преди всичко върху плачевното състояние именно на икономиката.

Този проблем, както и изолираността на страната през по-голям период от време от останалата част на Балканите обуславя и нейното икономическо и политическо изоставане, относително късното албанско национално възраждане, както и изключителната изолация на страната по време на режима на Енвер Ходжа.

Промените от 1992 г. не довеждат до очакваното бързо развитие на албанското общество. Икономическите процеси, които протичат и в останалата част на полуострова, не отминават Албания и в края на 90-те години на XXв. и тук избуява голяма финансова криза, последвана от масови безредици в цялата страна.

3.2. Към нова външнополитическа ориентация на Република Албания

Новото политическо ръководство много бързо започва да реализира своите планове за радикална външнополитическа преориентация. С тях се цели страната да излезе от десетилетната изолация и да възприеме правилата на международното общуване. Албанската дипломация видимо активизира своите действия. В общи

линии те са ясни и последователни, но не липсват и някои тревожни сигнали. В този контекст международната общност възприема с известно безпокойство присъединяването (още през 1992 г.) на Албания към Организацията Ислямска конференция (ОИК). Уверенията на политическата класа, че този акт е продиктуван единствено от обстоятелството, че преобладаващата част от населението на страната изповядва исляма също не изглеждат достатъчно убедителни.

Логично най-трудна за албанската дипломация се оказва нейната *балканска политика*. Албания, както и останалите страни от региона, е обременена от множество сложни проблеми със своите съседи – преди всичко малцинствени и териториални, които поставят изключително трудни за преодоляване бариери пред двустранните отношения. Най-комплицирани са наследените от миналото отношения със *Съюза на република Югославия (СРЮ)* – както с федерацията като цяло, така и с влизащите в нея съставни републики: Сърбия и в малко по-малка степен Черна Гора. Основният дразнител и по трасето Тирана - Белград е Косово, конкретно - стремежът на областта към независимост.

Комплицирани са и отношенията с *Гърция*. Препъни-камък в двустранните отношения са малцинствата, правото на работа на албанци на територията на Гърция, вероизповеданието. Част от затрудненията също са наследени от миналото, но когато към тях се добавят и нови, се стига (през 1994 г. – 1995 г.) до дипломатическа криза. Все пак Тирана и Атина успяват (отново след натиск на международната общност) - с подписването на двадесетгодишен Договор за приятелство и дружба, да смекчат остротата на дотогавашните конфронтации. Окончателното им решение обаче може да бъде постигнато едва с приемането на Албания в Европейския съюз, за което също ще стане дума малко по-късно.

Дълголетна е и конфронтацията с *Македония* – и като Народна (респективно - Социалистическа) република от СФРЮ, и като независима суверенна държава - Република Македония. Най-важният спорен пункт тук е статутът на етническите албанци в Република Македония. Данните за тяхната численост са различни, но почти без колебание се приема, че те са най-малко 25%. Лесно обяснимо е защо събитията в Косово и около него от края на 20-и и началото на 21-и век рефлектират и в Македония. И този възел от проблеми обаче ще бъде анализиран подробно на друго място.

Много по-безпроблемни са отношенията на Албания с *България* и с *Румъния*. Главната причина е липсата на спорни малцинствени и/или териториални въпроси. Албания разменя с двете посочени държави делегации на различни равнища, подписва и важни документи. Специално внимание заслужава фактът, че за първи път Албания признава наличието на българско малцинство на своя територия. В същото време буди учудване обстоятелството, че София като че не може, а дори и като че не желае да се възползва пълноценно от този факт.

Интересна е еволюцията на отношенията с *Турция*. Благоприятни в това отношение фактори са особеният статут на албанците в Османската империя; липсата на спорни въпроси; членството на Турция в НАТО и нейните силни позиции в този алианс (защото важна външнополитическа цел на Тирана тогава е приемането на Албания в тази организация); ролята и мястото на исляма в живота както на Турция, така и (макар и в по-малка степен) на Албания след демократичните промени (в този контекст следва да се разглежда и споменатото вече приемане на Албания в Организацията Ислямска конференция).

Във външната политика на Албания има две много важни направления, на които правителствата на тази страна залагат много от външнополитическите си надежди. Като основни партньори за Тирана се очертават САЩ и ЕС. През последните години видимо нараства и ролята на Турция.

3.3. Критерии за членството на Албания в Европейския съюз

Европейската комисия наблюдава много внимателно актуалното състояние на Албания и оценява перспективите за нейната пълноправна интеграция по схема и с критерии, които не се отличават съществено от схемата и критериите, използвани и по отношение на другите държави кандидатки. Става дума най-напред за политическата сфера, като се визират Критериите от Копенхаген, отнасящи се до стабилността на институциите, които гарантират демокрацията, правовата държава, зачитането на правата на човека и на правата на малцинствата и тяхната закрила. Отчитат се и изискванията на Процеса за стабилизиране и асоцииране.ЕК отчита, че Албания е парламентарна демокрация, основана на конституционна и законодателна рамка, която до голяма степен съответства на

европейските принципи и на европейските стандарти. Отчетен е и пълният консенсус за целта и членството на страната в ЕС. Веднага след тези добри оценки обаче идва констатацията, че „демократичните институции все още не са достатъчно ефективни и стабилни“; че „парламентарните институции и процедури не функционират правилно“, а политическият диалог е неконструктивен, изпълнен е с конфликти.

3.4. Някои фактори, формиращи негативни внушения за европейските перспективи на Албания

Освен проблемите, които са общи за всички страни кандидатки, албанското политическо ръководство беше принудено да отбива критиките и по отношение на следните специфични само за Албания теми:

A. Парламентарните избори през 2009 година

Резултатите от тях позволяват на лидера на Демократическата партия Сали Бериша, подкрепян от Социалистическото движение за интеграция на Илир Мета, да поеме нов премиерски мандат. Опозицията, водена от Социалистическата партия, оспорва незабавно резултатите от вота, обвинява новото парламентарно мнозинство във фалшификации и манипулации и настоява да бъдат проведени нови избори. Правителството отхвърля категорично искането, аргументирайки отказа си с твърдението, че подобно искане вече е отхвърлено от компетентните правосъдни органи. В отговор депутатите социалисти в продължение на половин година бойкотират работата на парламента. Те се завръщат в него през февруари 2010 г., но не участват в гласуванията, с което силно затрудняват работата на законодателите. Европейските медии и европейските политици не могат и не желаят продължително да толерират възникналата ситуация.

A една от най-важната между тези последици е, че така европейските перспективи на Албания могат да бъдат отдалечени с години, ако не и с десетилетия.

Б. „Скандал с продължение”

Той оказва изключително негативно влияние върху настроенията на световната общественост по отношение на европейската интеграция на Албания. Започва с публикуването на мемоарната книга „В името на обвинението – моето издирване на военнопръстъпници” на бившата главна обвинителка на Международния наказателен съд за бивша Югославия Карла дел Понте в съавторство с известния специалист по проблемите на Балканите, а от 2001 г. до 2005 г. – сътрудник на Трибунала в Хага Чак Судетич (трудът е публикуван най-напред на италиански). В главата, посветена на войната в Косово през 1999 г., авторката пише, че членове на Армията за освобождение на Косово (АОК) са отвели около 300 сърби, които са били откарвани в Северна Албания. Там членове на АОК са изваждали от тях органи, които са били трансплантирани на различни болни. Следствени действия обаче не са последвали, твърди Карла дел Понте. Скандалът е потушен и позабравен, но е актуализиран още в края на 2010 г. и през първата десетдневка на 2011 г. Развихрилият се скандал сериозно уронва престижа на албанския национализъм, представяйки го пред света като продължение на организираната престъпност.

В. Спекулациите с „Велика Албания”

През последните години те се увеличават, което налага и тук да им бъде обърнато внимание, независимо че са коментирани многократно в специализираната литература и в медиите. Не е възможно (а може би не е и нужно) тук да бъде направен подробен преглед дори само на монографичните изследвания, посветени на тази тема, още по-малко пък – на статиите в научните списания и в масовите медии.

Вярно е, че историята се пише от победителите, но не по-малко вярно е, че и политическите карти се правят от победителите. Това правило е валидно и за Балканите. Гранични бразди минават буквално през дворове и къщи, а справедливостта и съобразяването с етническите реалности са „последна грижа” на „картографите”. В това отношение Албания не прави изключение. Великите сили решиха албански малцинства да живеят в няколко държави и това решение

до голяма степен детерминира действията на албанците от момента на създаването на държавата до наши дни.

В сравнително краткия си живот като независима държава Албания премина през няколко периода. Много бързо попадна под германска и италианска окупация, освободи се от тях, за да се окаже в „народнодемократичния лагер“. Отказа се от опеката на Белград и на Москва и избра за пореден закрилник Пекин. Изостави и него, за да се самоизолира като никоя друга европейска държава.

Демократичните промени не подминаха и „Страната на орлите“. През този период тя потърси нов покровител. Намери го във Вашингтон и успя да докаже, че пътят от тоталната (само)изолация до скоростната фаворизация е напълно възможен.

Преориентацията логично роди необходимостта от бързо и решително дефиниране на нова външнополитическа стратегия. Правителството обяви за най-важни приоритети европейската и евроатлантическата интеграция на страната. Вторият приоритет вече е реализиран.

Пълноправното членство на Албания в Европейския съюз обаче се сблъска със сериозни трудности. Освен изпълнение на изискванията, които ЕС поставя към всички държави, кандидатстващи за членство, Албания трябва да убеди своите партньори, че внушенията за „Велика Албания“, участието в скандала с незаконна трансплантация на човешки органи и нарушенията на правилата за провеждане на честни и демократични избори са вече минало, което няма да се повтори.

ГЛАВА 4

Република Косово в Европейския съюз -реалност или илюзия?

4.1. Трансформацията на една автономна област

Онези, които след Първата световна война отново прекрояват политическата карта на Балканския полуостров, не са питали косовските албанци дали са съгласни да бъдат обявени за поданици на Кралството на сърби, хървати и словенци, а областта да бъде включена в неговите граници. Поради това албанците от Косово решават да не се ограничават само с традиционните форми на съпротива – вълнения, бунтове и въстания, а да търсят и нестандартни решения. Едно от тях е чувствителното увеличаване на раждаемостта.

Така възниква един от най-сложните проблеми не само на Балканите, а и в цяла Европа, който не е намерил адекватно решение и сега. Струва ни се, че днес не само в България и в Македония е позабравен фактът, че преди повече от 40 години някои анализатори го включват в списъка на най-опасните огнища на напрежение на Балканите, в Европа и дори в света.

Косоварите настояват за по-големи права. Сърбите категорично се противопоставят на подобна перспектива и твърдят, че Косово и без това вече е станало „държава в държавата”. Назрява сериозно социално напрежение. Тито обаче успява да се справи и този път. Вторият спорен пункт е евентуалното присъединяване на Косово към Албания. Макар и с доста уговорки, може да се говори за три сравнително ясно оформени и експлицирани тези. Първата се защитава от албанци, принадлежащи към крайни кръгове, които приемат евентуално присъединяване на Косово към Албания, виждайки в него първа стъпка към създаването на Велика Албания. Втората се застъпва преди всичко от представители на политическата върхушка в Прищина, които не споделят подобна перспектива, тъй като са убедени, че ако тя се реализира, те ще трябва да се простят с големите си привилегии. Третата теза отразява позициите на онези, които са по-склонни да мислят, че не Косово трябва да се присъедини към Албания, а напротив – Албания трябва да се присъедини към Косово. Те се аргументират главно с обстоятелствата, че Албания има

много по-нисък жизнен стандарт от Косово, а режимът в Югославия, включително и в Косово, е много по-мек от режима, установен от Енвер Ходжа в Албания.

Смъртта на югославския лидер Тито през 1980 година дава надежди на всички, които мечтаят за повече права и свободи, включително и в сферата на международните взаимоотношения. В Белград лозунгът „Косово – република” е онази „капка, която препълва чашата”. Властите – републиканските (на Сърбия) и федералните, отхвърлят обвиненията и отговарят с други данни. Според тях косоварите подлагат всички неалбански етноси в Косово на дискриминация, която ги принуждава да напускат своите родни села и градове и да се преселват в други населени места, главно в Сърбия. Твърди се също, че местните власти в областта са запознати с проблема, но не реагират на сигналите. В крайна сметка организаторите на безредиците постигат резултати, каквито може би не са и очаквали. След 1981 година политическите елити във всички републики и във федерацията вече не могат да подминават с мълчание исканията на косовските албанци областта да получи статут на седма република. Разбира се ситуацията в света в онзи момент не позволява на важните международни фактори да се включат по-активно в интернационализирането на проблема и в защитата на исканията на косоварите. И за Източния, и за Западния блок целостта на Югославия все още е много по-важна от Косово и от считаната за „последна крепост на сталинизма в Европа” Албания. Поради това исканията на косовските албанци се възприемат сериозно само в Косово, в Албания и в средите на албанската диаспора.

През 1990 година е проведена масова чистка на албански ръководни кадри във важни икономически отрасли. Твърди се, че са освободени от работа албанци и от други сектори - почти 123 хиляди лекари, учители, журналисти. Използваните дотогава учебници, учебни планове и програми са заменени с нови. Тази реформа засяга цялата образователна система, включително и университета в Прищина, който за косоварите е не само висше училище, а и своеобразен символ.

Реакцията на албанците в Косово е логична и напълно оправдана. Те отвърщат с бойкотиране на държавните училища, отхвърляне на новите учебни планове, програми и учебници и формират своя, паралелна образователна система.

Белград също не се колебае и на 26-и юни 1990 година Скупщината на Сърбия приема закон, с който въвежда извънредно

положение в Косово. Засилено е присъствието на полицейски части, които трябва да „гарантират обществения ред и сигурността на гражданите”. На 13-и юли е приет още един закон, по силата на който Скупщината на Косово е разпусната.

Следващият ход на албанците е да организират през 1992 година избори, които завършват с избирането на президент на самообявилата се Република Косово. Според очакванията е избран Ибрахим Ругова, лидер на най-влиятелната в областта политическа сила – Демократическия съюз на Косово. Ругова е най-авторитетният в онзи момент косовски политик. Привърженик е на по-меки, ненасилствени действия, поради което нерядко е наричан „Косовския Ганди”. Сърбия не признава и тези избори. Признава ги единствено Албания. Това обстоятелство води до промяна в действията на Ибрахим Ругова и на неговите последователи. Политиката на ненасилствена съпротива постепенно отстъпва пред откритите сепаратистки лозунги. Решаваща в това отношение се оказва появата на нов политически субект в областта. Става дума за Армията за освобождение на Косово - АОК. Косовските албанци, особено онези, които не харесват политиката на Ругова и настояват за по-активни действия срещу сърбите, оказват важна подкрепа на въоръжената албанска формация. Белград обаче веднага определя АОК като терористична организация. В началото тази оценка е споделяна и от международната общност, включително и от САЩ. Признаването ѝ за легитимен представител на косовските албанци и за законен участник в политическия процес идва по-късно, в резултат преди всичко на решаващото въздействие на Вашингтон.

4.2. От Дейтън до Рамбуйе

С Дейтънско-Парижкото споразумение от 1995 година войната в Босна и Херцеговина завършва, но балканските народи имат твърде малко време да се радват на мира. На дневен ред отново излиза косовският проблем. Той е изключен от дискусиите в Дейтън по изричното настояване на лидера на СРЮ Слободан Милошевич. Сръбското политическо ръководство преценява този акт като израз на готовност на САЩ да подобрят отношенията си със СРЮ. Твърде вероятно е очакванията на Белград да са подхранвани и от отмяната на санкциите на ООН срещу Съюзна република Югославия след подписването на Дейтънското споразумение.

Буи било добре да се припомни отново, че през 1996 година дотогавашният общоприет косовски лидер Ибрахим Ругова е принуден да приеме започнатата от Армията за освобождение на Косово

истинска партизанска война срещу сръбските полицейски части, разположени в областта. АОК провежда наказателни операции и срещу цивилни граждани и срещу държавни служители, лоялни на сръбската администрация, както и срещу албанци, които не приемат действията на АОК.

Сръбското правителство използва тези действия на АОК, за да оправдае ангажирането през март 1998 година на армейски части в помощ на сръбската полиция на територията на Косово. През същата година се случват и други важни събития, които и двете ангажирани в конфликта страни използват, за да втвърдят и радикализират своите позиции. И днес се спори за броя на убитите тогава косовски албанци, главно мирни жители, но се говори за хиляди жертви. Броят на онези албанци, които са принудени да се изселят, се изчислява на повече от половин милион.

Напрежението непрекъснато ескалира и в края на 1998 г. НАТО отправя официално искане към Слободан Милошевич да изтегли армейските части от Косово и го предупреждава, че в противен случай Република Сърбия ще бъде бомбардирана от войските на НАТО.

Междувременно подозрението, недоверието и омразата между Белград и Прищина приемат такива размери, че мирното решение на кризата става невъзможно, а решенията на Контактната група и на Съвета за сигурност на ООН се превръщат едва ли не в „ненужна хартия”. Вярно е, че сръбското политическо ръководство предлага да бъдат проведени преговори между двете враждуващи страни и дори определя ръководители на своята делегация – вицепремиерите Ратко Маркович и Милован Бойич. Косовските албанци обаче виждат в това само тактически и пропагандни ходове, с които Слободан Милошевич иска да успокои световното обществено мнение и да спечели време, за да даде на армията и на полицията на Сърбия възможност да завършат планираните операции против ОВК.

През лятото на 1998 година видимо се активизира и руската дипломатия. В резултат на тази повишена активност се стига до посещение на Слободан Милошевич в Москва и до среща с президента на Русия Борис Елцин. Подписано е и съвместно изявление. За Милошевич тази среща е изключително важна, защото той е напълно изолиран от цялата международна общност. Започват консултациите и преговорите в Рамбуйе, които са изключително тежки. Напрежението ескалира и неотстъпчивостта на преговарящите довежда до военна намеса от страна на НАТО и на доминиращите в него САЩ.

4.3. От „хуманитарната интервенция” на НАТО до независимо Косово

След провала на преговорите в Рамбуе Северноатлантическият пакт засилва дипломатическата и медийната офанзива, за да подготви световното обществено мнение, че войната е неизбежна, че тя е единствената възможност за разрешаването на косовския проблем. В този процес се включват не само страните членки на НАТО, но и онези държави, които очакват да бъдат приети в алианса. Не остават настрана и много правозащитни и други международни организации, които са убедени, че Сърбия реализира мащабен план за етническо прочистване.

Войските на Северноатлантическия алианс бомбардират военни и цивилни обекти в Сърбия в продължение на 78 дни – от двадесет и четвърти март до десети юни 1999 година. Самолетите на пакта летят на височина, която ги прави недосегаеми за противовъздушната отбрана на Съюзна република Югославия. Това е поредното доказателство, че изходът от войната е предварително известен. Югославските войски постигат само частични успехи: успяват да свалят считан за „невидим” американски самолет и да запазят своите танкове. Съотношението на силите обаче е такова, че истински битки на практика няма.

Натовската интервенция засяга не само Сърбия или Балканския регион. Тя има и други много важни международни измерения. Ще припомним, че операцията се подготвя и провежда в навечерието на важен юбилей – половин век от подписването на Вашингтонския договор. Ръководството на Северноатлантическия съюз, особено твърдото крило, начело с държавния секретар на САЩ Мадлин Олбрайт, вижда в косовската криза прототип на новите кризи и – което е по-важно – възможност за проверка на новата стратегическа концепция на пакта.

В резултат на военната интервенция и на последвалия политически натиск Косово поема по пътя на създаването на собствена държавност, изразяваща се в следните фактори:

1. Изцяло да съответства на приетите международни стандарти, правата на човека, демокрацията и да даде своя принос за сигурността в региона.

2. Да съответства на европейските ценности и стандарти и да бъде принос за реализиране на европейската перспектива на Косово.
3. Да гарантира реална мултиетничност в Косово, да осигури механизми и гаранции за човешките права, правата на малцинствата, на бежанците и на разселените лица.
4. Да гарантира на всички общности в Косово възможност да имат свои представители в органите на властта на всички равнища.
5. Да включва специални гаранции за опазването на културното и духовното наследство.
6. Да работи за укрепване на сигурността на региона и да гарантира, че Косово няма да се опитва да възстанови ситуацията отпреди войната през 1999 година.
7. Да гарантира по подходящ начин и с подходящи средства сигурността на областта, за да не представлява тя опасност за съседните страни.
8. Да развие всички механизми за утвърждаване на правовия ред, борбата против организираната престъпност, поддържането на мултиетническия характер на институциите, особено на съдебната система и на полицията.
9. Да осигури възможности за икономическото и политическото развитие на Косово и за ползотворното му сътрудничество с международните финансови институции.
10. В последния – десети, пункт се констатира, че в Косово „още известно време” ще бъде необходимо международно присъствие – както цивилно, така и военно.

Раждането на Република Косово е акт, който се посреща по различен начин. По обясними причини Сърбия реагира най-нервно. Тя губи твърде голяма за балканските мащаби територия, която при това има сериозна икономическа и стратегическа тежест. Белград е подкрепян открито от две големи държави членки на Съвета за сигурност на ООН, търсещи своето място в новата световна конфигурация – Китай и особено Русия. Донякъде „срамежливо” на страната на Сърбия застават и няколко европейски страни, членки на ЕС, които имат сходни проблеми: Гърция, Испания, Кипър, Румъния и

Словакия. Реакцията им се изразява преди всичко в тяхното решение да не признаят новата държава.

Немалко от държавите членки на ООН обаче застават на страната на косовските албанци. Това дава основание на много анализатори да заключат, че връщане назад не може да има, че суверенитетът на Косово не подлежи на каквото и да било съмнение.

ГЛАВА 5

Европейската перспектива на Западните Балкани

5.1. Албания

Ако се изключи Хърватия (за която ще стане дума по-късно), Албания има най-големи шансове да завърши първа процеса на присъединяване към Европейския съюз. Два са основните аргумента в защита на този извод. Първият е мощната подкрепа на САЩ. Тя е толкова очевидна, че едва ли има необходимост от подробно обосноваване. Именно поради това някои специалисти виждат в Албания безспорния балкански „фаворит” на Вашингтон.

Вторият аргумент е успешното финализиране – през 2009 година, на евроатлантическата интеграция на Албания. В това отношение тя получи категорична подкрепа не само от САЩ, а и от друга страна - влиятелен член на НАТО – Турция. Така Албания се оказа една от двете държави от Западните Балкани, която от 2009 година е член на НАТО (Хърватия е другата държава, приета в Северноатлантическия алианс през същата година).

5.2. Босна и Херцеговина

Тази страна е сред най-изоставащите (в компанията на Косово) в своята европейска и евроатлантическа интеграция още от началото на прехода. Сред най-главните причини за това състояние много анализатори изтъкват спецификата на политическата система, установена в страната след 1995 година с Дейтънското споразумение. Става дума за две отделни части (ентитети) с много слаба спойка помежду си – Федерацията Босна и Херцеговина (тя включва територии, населени предимно с босненци и хървати) и Република Сръбска (където преобладават босненските сърби). Дефектите на почти всички системи (политическата, икономическата, социалната, на сигурността) на тази изкуствена държавна конструкция са отдавна известни не само на специалистите, но механизмите, с които я снабдиха нейните създатели, много трудно могат да бъдат коригирани. Особено стопиращо в конкретния случай е изискването всички решения, засягащи Босна и Херцеговина, да се вземат с консенсус. Поради диаметрално противоположните интереси на двата

ентитета това е изключително трудно и трудоемко, а в някои случаи – буквално невъзможно.

Когато се анализира ситуацията в Босна и Херцеговина, трябва да се отчитат и други много важни нейни характерни черти. Поради ролята на Европейския съюз и особено на НАТО в събитията в Косово и около него единият ентитет – Република Сръбска, демонстрира *само относително* благоразположение към *европейската* интеграция на Босна и Херцеговина и *подчертано негативно отношение* към *евентуално членство на страната в НАТО*. Тази външнополитическа ориентация на босненските сърби, включително и на най-високо политическо равнище, е пряка функция от близостта на преобладаващото население на Република Сръбска с населението на Република Сърбия. За промяната на тези нагласи, към която се стремят ЕС и САЩ, ще бъдат необходими много години, много работа и крайно подходящо стечение на цяла поредица благоприятни обстоятелства. Дори и това обаче не гарантира успешно придвижване на Сараево към Брюксел.

Поради това донякъде като куртоазен жест се възприемат констатациите на ЕК, че в Босна и Херцеговина продължава изпълнението на стратегията за реформа на публичната администрация; че е постигнат напредък в реформата на съдебната система; че е реализиран напредък (макар и само ограничен) в борбата с корупцията. Това впечатление се засилва от оценките на Европейската комисия, че реформата на публичната администрация не получава необходимата политическа подкрепа, а координацията между отделните администрации на всички равнища остава слаба; че политическите атаки продължават да влияят отрицателно върху независимостта на съдебната система; че корупцията все още е широко разпространена и в частния, и в държавния сектор и продължава да е сериозен проблем за цялата държава.

5.3. Косово

Неговата европейска и евроатлантическа перспектива е най-трудна за коментари, анализи и прогнози. Причините за това са комплексни. Ако все пак бъде направен опит за известно систематизиране, трябва най-напред да се спомене статутът на Косово. Най-младата балканска държава възприема себе си като независима и суверенна. Такава е позицията и на преобладаващата част от държавите членки на Европейския съюз и на НАТО, които много бързо признаха независимостта на Косово. В същото време

обаче не бива да се пренебрегва факта, че пет държави членки на ЕС и на НАТО (Гърция, Испания, Кипър, Румъния и Словакия) отказват да признаят Косово за независима държава. Подобна е позицията и на 102 държави членки на ООН (от общо 193), които в момента също се въздържат от признаването на косовската независимост. Показателно е, че между тях са и две държави, които са постоянни членки на Съвета за сигурност на ООН: Китайската народна република и Руската федерация. Без да се омаловажава ролята на държавите членки на ООН, трябва да се отбележи, че в конкретния случай най-важна е съпротивата срещу косовската независимост на петте споменати държави членки на ЕС и на НАТО, защото всяка от тях може да постави вето пред кандидатурата на Косово за членство и в двата съюза. А всички те имат своите основания и своите страхове, че може да ги сполети съдбата на Сърбия, въпреки позицията на най-важните международни фактори, че Косовският случай е уникален и че не може да се използва като прецедент.

Втората причина е икономическата нестабилност на Косово. Независимо от огромните помощи, получавани от албанската диаспора, от САЩ и от други международни спонсори и донори, икономиката на най-младата балканска държава е в изключително тежко състояние. Автономната област Косово беше най-изостаналият регион в бившата СФРЮ, независимо от големите помощи, които получаваше от развитите републики чрез създадения за тази цел специален фонд за подпомагане на изостаналите райони във федерацията. И след обявяването на независимостта косовската икономика продължава да е една от най-изостаналите икономики в Европа. В тази ситуация категорично не може да се очаква, че водещите икономики в ЕС (на Великобритания, Германия, Франция), които също са изправени пред много сериозни предизвикателства, ще бъдат склонни да проявят готовност да натоварят собствените си данъкоплатци с допълнителни финансови тежести, за да издържат икономиката на Косово. Достатъчно убедителен пример за това са Гърция и Кипър.

Трета причина е състоянието на съдебната система, към което ЕС е особено чувствителен. Без преувеличение може да се каже, че косовското правосъдие в някои свои сегменти е архаично. В Косово (както и в Албания и в някои райони в Македония и в Черна Гора, където живеят албанци) все още се съди и отсъжда по законите на обичайното право, установени с Кануна на Лека Дукагини. Продължава прилагането например на кръвното отмъщение, с което

по този начин се дезавуират решенията на легитимната, но неефективна съдебна система. Опитите на някои фактори (на първо място – на католическата църква) тази практика да бъде ликвидирана или поне максимално ограничена засега не дават сериозни резултати.

Европейският съюз обръща внимание и на организираната престъпност, която много често се сравнява със считаната за най-силна в Европа мафия – руската. Става дума за особено опасни форми на организираната престъпност – например трафик на хора и на наркотици.

И накрая – сегашното състояние и бъдещето развитие на двустранните отношения на Косово с неговите непосредствени съседи.

5.4. Македония

Република Македония официално получи статут на държава кандидатка за членство в Европейския съюз на 17.12.2005 година. Очакваше се с това да бъде сложен край на дискусиите за нейната сигурност и дори за самото ѝ съществуване като държава. Тези прогнози се оправдаха, но не напълно. Това се отнася преди всичко за състоянието на етническите взаимоотношения.

Македония имаше основания да е доволна от доклада на ЕК от октомври 2012 година. ЕК предложи (за четвърти пореден път!) да започнат преговори за членство в ЕС с Република Македония. В Скопие препоръката беше посрещната със смесени чувства, намерили израз в съответната реторика. Правителствени източници изразиха силен оптимизъм, че този път Европейският парламент ще се вслуша в мнението на Комисията и ще фиксира точна дата за стартиране на преговорите. ЕК декларира и своята готовност незабавно да представи план за рамката за преговори. И този път обаче бяха посочени условията, които Скопие трябва да изпълни – на първо място решаване на спора с Гърция. В сравнение с предишните доклади сега се акцентира, че е необходимо спорът да бъде решен „на ранен етап от преговорите за членство”. Това наистина е новина, при това много важна и тя стана изходна точка на прогнозите, че не е изключено преговорите да започнат още в деня, когато Съветът на Европейския съюз приеме препоръката на ЕК за започване на преговорите. Наложиха се авторитетни функционери на ЕК да поохладят ентусиазма на близките до македонското правителство анализатори и пропагандисти.

Присъединяването на Македония към ЕС следва да се обсъжда едновременно с обсъждане на ситуацията в Албания и в Косово.

Ключовата връзка между трите държави е етническият и религиозният състав на населението. Точно затова и точно тук ЕС трябва да търси прагматичен подход, който да помогне на македонското правителство да се справи с проблемите. ЕС не бива да оставя Скопие да разчита само на собствените си сили, защото отлагането на преговорите укрепва позициите на антиевропейските сили в страната, отдалечава и стеснява европейските хоризонти пред Македония.

Логично стигаме до един проблем, който от няколко месеца предизвиква широка дискусия – отношенията между България и Македония. От тях сега се интересуват не само политическата класа и населението на двете държави. Те засягат и ЕС и НАТО като цяло. В българо-македонските отношения се чувства напрежение, което беше характерно за други периоди. Отново сме свидетели на обвинения и от двете страни за „ograбване на историческото наследство“; за „териториални претенции“ и др.под. В конкретния случай едва ли е много съществено да се проследи кой пръв е подновил този иррационален спор. Много по-важно е да се намери разумно решение и да се пристъпи към нормализиране на ситуацията. Едва ли може да има съмнение, че много по-голяма полза от нормализацията ще има Македония, защото евентуално усложняване на комуникацията между София и Скопие може допълнително да забави европейската и евроатлантическата интеграция на страната.

Не бива да се забравя също, че Македония много често е била ключ към процесите на Балканите и дори да не е толкова близо все още до пълноправно членство в ЕС, поведението ѝ като субект на международните отношения буди голям интерес.

Безспорно е, че има прогрес в интеграцията на Македония в ЕС. Няма обаче краен резултат. ЕС стимулираше страната през последните 6 години. Предлагаше ѝ шансове. Улесняваше нейната работа. Сега има възможност с формулата на т.нар. ранна фаза за решаване на проблема с името да изправи Македония пред последния изпит за интеграция в ЕС.

5.5. Сърбия

След много продължителен застой в предприєдинителния процес на Сърбия към Европейския съюз, през 2012 година беше констатиран впечатляващ напредък в това отношение. През март с. г. Европейският съвет предостави на Сърбия статут на държава кандидат. Този акт се оказа твърде благоприятен за страната. За две

години (2011-2012 г.) тя получи от Европейския съюз повече от 2,2 милиарда евро като безвъзмездна помощ и 5,8 милиарда евро под формата на изгодни заеми. Оценявани едновременно с другите придобивки, тези суми се приемат от някои анализатори като поредния „морков“ след множеството „тояги“, получавани от Сърбия в продължение на много години по времето на Слободан Милошевич. Други автори обаче са склонни да виждат в това трайна тенденция, подкрепяща извода за наличие на по-добро разбирателство и сътрудничество между Брюксел и Белград.

Европейската комисия не отправя сериозни бележки по отношение на етническите взаимоотношения. Те се оценяват положително. В Автономната област Войводина например междуетническата ситуация продължава да е добра, само с отделни междуетнически инциденти. Положението в общините Прешево, Буяновац и Медведжа общо взето продължава да е стабилно, макар да има „спорадични инциденти“. Положението на ромите е „донякъде подобро“.

Някои любопитни детайли виждаме в страниците, посветени на ситуацията в Санджак. Тя е оценена като „общо взето стабилна“. Белград обаче е силно (дори прекалено) чувствителен на тази тема и това обяснява защо не само медиите, а и сериозни и задълбочени анализатори веднага насочиха вниманието си именно към този проблемен кръг.

Все по-често в Сърбия се обсъжда тема, която доскоро беше табу – възможното разделяне на Косово. Подобна опция вече не се отхвърля априори дори и от правителствени функционери. На също толкова високо равнище обаче в Косово такава възможност се счита абсолютно неприемлива. Засага е трудно да се прогнозира как ще се развият предложенията и контрапредложенията в тази сфера, но е очевидно, че се води сложна дипломатическа битка, в която главните участници са не в Белград и в Прищина, а в Брюксел и Вашингтон, възможно – в Пекин и в Москва.

Струва ни се обаче, че не трябва да се подминават някои детайли, които не са в състояние да коригират тази оценка, но могат да внесат по-голяма яснота. Отношенията с Хърватия например са стабилни, но са налице „многобройни нерешени въпроси“; с Македония продължават да са добри, но няма развитие в спора между двете православни църкви; почти по същия начин са оценени сръбско-черногорските отношения. Специално бихме подчертали традиционно добрите отношенията между Сърбия и Румъния, но не

можем да не отчетем, че напоследък Букурещ поставя в различен контекст въпроса за защитата на националните малцинства (не само румънското малцинство) като особено тревожен. Засега няма индикации, че ЕС и Сърбия са обезпокоени от действията на Букурещ, но евентуално вътрешно напрежение в Румъния с участието на компактното унгарско малцинство в страната би могло да рефлектира и върху отношенията между двете държави, следователно да застраши допълнително присъединяването на Сърбия към ЕС.

Другите две съседни на Сърбия държави членки на ЕС – България и Унгария, също имат свои малцинства на територията на Сърбия (унгарското е значително по-голямо), но засега и София, и Будапеща не поставят никакви пречки пред евроинтеграцията на Сърбия и многократно декларират своята подкрепа в тази насока.

5.6. Хърватия

Неочаквано към средата на октомври 2012 година темата за нейната европейска перспектива стана много интересна. Дотогава беше логично да се мисли, че Загреб ще очаква спокойно присъединяването на страната към Европейския съюз. Основанията за това са няколко:

1. Хърватия беше вече член на НАТО и живееше с усещането, че е преодоляла успешно най-трудните препятствия по пътя към Брюксел, а членството ѝ в Северноатлантическия алианс е сериозна предпоставка за следващата стъпка – пълноправното членство и в ЕС.
2. Вече не само имаше и формално решение за окончателното приемане на Хърватия в евросъюза, но беше определена и датата на официалната церемония – първи юли 2013 година.
3. Най-тежкият проблем в предприсъединителната фаза – териториалният спор със Словения за Пиранския залив, беше успешно разрешен. С участието на Брюксел и под решаващия натиск на Вашингтон Любляна се съгласи да не го поставя отново. Възникналият по-късно проблем, свързан с Люблянската банка, изглеждаше лесен за преодоляване. Става дума за банка от бившата СФРЮ със седалище в Словения. Спори се за около 170 милиона евро, които според Загреб Нова люблянска банка, наследила цитираната банка от СФРЮ, дължи на хърватски вложители. Както се вижда,

сумата е сравнително малка, за да се мисли, че споразумението, за което настоява Загреб, е невъзможно.

4. Ратификационният процес протичаше съвсем нормално и без усложнения.
5. Докладът на ЕК от 10.10.2012 година също не трябваше да разтревожи хърватското политическо ръководство. Наистина в него се отчиташе, че Хърватия все още не е изпълнила изискванията в десет области, включително и в изключително важната реформа на правосъдието и в приватизацията, но натежаваше оценката, че становището на ЕК е благосклонно.

Може уверено да се прогнозира, че Хърватия ще се присъедини окончателно към ЕС на предвидената дата – 01.07.2013 година. С почти същата увереност може да се предскаже, че следващата страна от Западните Балкани ще бъде приета в Съюза най-рано след едно или дори след две десетилетия.

5.7. Черна Гора

Тя е между трите похвалени от Европейската комисия западнобалкански държави (заедно с Албания и Македония), но след по-внимателния прочит на Доклада се налага изводът, че именно тя е „отличник” на групата. Високата оценка не е изненадваща и може да бъде обяснена с две основни причини:

1. САЩ и Европа (специално Европейският съюз) са длъжници на Черна Гора, защото тя, по-конкретно силният човек в Подгорица Мило Джуканович, им оказва неоценима помощ при окончателното дискредитиране (някои автори използват дори думата „демонизиране”) на Слободан Милошевич и неговото отстраняване от власт; за декомпозирането на Съюзна република Югославия и създаването на изкуственото държавно образувание Държавна общност Сърбия и Черна Гора (презрително назовавана „Солания” заради активното участие на Хавиер Солана в нейното раждане) до обявяването на Черна Гора за независима държава през 2006 година. Тази помощ на Подгорица започна в края на 90-те години на миналия век – отначало сравнително дискретно, а по-късно – съвсем демонстративно. Най-важният резултат от този процес беше окончателната външнополитическа преориентация на Черна Гора. До голяма степен тя отхвърли традиционната привързаност към своя покровител – Русия, и днес е сред най-проевропейските и най-проамерикански ориентирани западнобалкански държави (заедно с Хърватия), за

разлика от Босна и Херцеговина (където местните сърби са склонни към русофилски залитания, босненците гледат към Анкара, а хърватите следват политиката на Загреб) и от Албания (в която непоклатимият проамериканизъм е следван от симпатиите към Турция и към Франция).

2. Независимо от малката си територия и от немногобройното си население, Черна Гора има важно стратегическо значение като Адриатическа държава и това я прави твърде привлекателна за САЩ. Освен това очакваното по-солидно американско настаняване в Черна Гора (не се изключва и военно присъствие, подобно на присъствието в Косово), ще отслаби до голяма степен позициите на Русия, която през последните години допълни своето традиционно многовековно политическо и дипломатическо влияние с навлизане в някои от най-важните сфери на черногорската икономика (например в туризма).

Заклучение

В дисертационния труд беше направен опит да се анализира настоящето и да се прогнозира (доколкото е възможно) бъдещето на Западните Балкани като цяло и на държавите, които го съставят (Албания, Босна и Херцеговина, Македония, Сърбия, Хърватия и Черна гора) поотделно. По дефиниция това бъдеще се свързва с тяхната европейска и евроатлантическа перспектива, с пълноправното им членство в Организацията на Северноатлантическия договор и в Европейския съюз. Тази дефиниция беше формулирана и лансирана в края на 80-те и в началото на 90-те години на миналия век като безалтернативна. Сравнително бързо и лесно България и Румъния бяха приети в НАТО (през 2004 година) и в ЕС (през 2007 година). Малко по-късно членки на пакта станаха Албания и Хърватия. След няколко месеца Хърватия ще бъде пълноправен член и на Европейския съюз.

Приемането на Косово в НАТО в момента въобще не се обсъжда официално поради нестабилната вътрешна ситуация и поради външнополитическото ситуиране на най-младата балканска държава. В първия случай става дума за икономически, социални, етнически проблеми, както и за проблеми в сферата на сигурността, а във втория – за международното признаване на Косово и за приемането му в релевантните световни и международни организации, специално в ООН. Тук трябва да се добави и фактът, че и Косово продължава да е протекторат с всички произтичащи от това последици.

Барьерата, която Гърция двукратно постави пред очакването на Македония да получи покана за членство в Северноатлантическия алианс, в момента изглежда непреодолима. Основната причина е условието на Атина Скопие да се откаже от използването на „названието Македония”. Скопие оценява това искане като „груба намеса във вътрешните работи на една суверенна държава” и като „абсолютно неприемливо”.

Евроатлантическата перспектива на Македония се отдалечава и поради експлицитно изразеното през 2012 година предупреждение от България, че страната няма да бъде приета в НАТО и в ЕС, ако не прекрати антибългарската реторика и не промени отношението си към гражданите на Републиката с българско самосъзнание.

Проблемите, пред които е изправена Сърбия, са по-специфични. Заради военната интервенция на Северноатлантическия пакт през 1999 година в страната има много силни антинатовски настроения и сериозна съпротива срещу евентуално стартиране на присъединителна процедура. Затова едва ли някой би се наел в момента да прогнозира резултата от евентуален референдум с въпрос „Да” или „Не” на членството на Сърбия в Организацията на Северноатлантическия договор?”. А исканията да бъде организиран подобен референдум стават все по-чести. В допълнение на това, когато в Сърбия се обсъжда нейната европейска перспектива, се конфронтират две несъвместими тези: „Или Косово, или Европейски съюз!” срещу „И Косово, и Европейски съюз!”. Налага се впечатлението, че засега „антиевропейците” са повече и по-активни от „проевропейците”.

Преди да се изправи пред „парадния вход” на Европейския съюз Хърватия трябваше да преодолее съпротивата на своя непосредствен съсед и съюзник в борбата за независимост – Словения. Непонятният на пръв поглед спор за Пиранския залив изостри отношенията между Загреб и Любляна и само натискът на Брюксел, Вашингтон и Берлин доведе усилията на Хърватия до успешен финал.

Най-лесно за прогнозиране в момента е евроатлантическото бъдеще на Черна Гора. Това становище се доказва от непознатото досега ускоряване на всички предприсъединителни и присъединителни процедури. Пренебрегват се теми и проблеми, които са задължителни за останалите западнобалкански държави. Затова прогнозата, че Черна Гора ще бъде следващият член на НАТО, а след това и на ЕС изглежда достатъчно убедителна.

IV. ПРЕЦЕНКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Дисертационният труд е пионерски по своя характер. В държавите от Западните Балкани досега липсва пълно монографично изследване по проблемите на европейската и на евроатлантическата интеграция на региона като цяло и на съставлящите го страни поотделно.
2. В труда са систематизирани и анализирани основните етапи от генезиса и развитието на европейската идея и на нейната практическа реализация (Европейския съюз) на територията на Балканския полуостров, по-конкретно на държавите от Западните Балкани и преди всичко на Албания, Косово и Македония. Направен е сполучлив опит въз основа на богат емпиричен материал да се прогнозира европейската перспектива на цитираните държави.
3. Дисертационният труд е изграден върху солидна информационна база. Списъкът на използваната литература включва 379 заглавия (документи, монографии, студии, статии) на 11 езика. Това го прави своеобразна енциклопедия по анализираната проблематика.
4. Изследването е максимално обективно. Авторът се е ръководел от изискванията за научна коректност и се е опитал да представи вярна и точна картина на анализираните процеси и явления. Избегната реалната опасност от предубеденост или пристрастност в полза на един или друг етнос или група.
5. Авторът е направил успешен опит да се придържа към някои от най-новите тенденции в научната публицистика. Изключително сложната материя е поднесена разбираемо и увлекателно. Така тя става достъпна не само за специалистите в сферата на международните отношения, а и за много по-широк кръг читатели.
6. Дисертационният труд има и подчертан практическо-приложен характер. Негови потребители биха могли да бъдат преподаватели по международни отношения, студенти в специалности като европеистика, балканистика,

международни отношения, дипломати, държавни служители и експерти. Ако получи подходяща оценка и бъде успешно защитен, той може да бъде публикуван като самостоятелна монография, която да подпомогне компетентните национални и европейски институции в тяхната работа за задълбочаване и усъвършенстване на европейската интеграция на региона. Друга версия, редуцирана и адаптирана за съответните потребители, може да бъде отпечатана като учебник, учебно помагало или в друга подходяща форма за нуждите на посочените специалности във висшите училища. И при двете версии успехът ще бъде по-голям, ако по подходящ начин се ангажират специалисти от различни области на научното знание и на ежедневната практика: икономика, политика (вътрешна, външна, социална, по сигурността), история, международни отношения и др.под.

V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА

1. Беджети, Миранда Нехас. Европейска и евроатлантическа интеграция на Република Македония. Македонски преглед, кн. 3, 2010, с. 45 – 56
2. «Европейската перспектива на Западните Балкани – реалност или химера?» Нова международна политика, брой 2, 2013 година (приета за печат). Миранда Сабриу Беджети.
3. Сабриу, Миранда, Турция и Европейският съюз. Международна политика, книжка втора, 2010, с. 40-52